

Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника

Факультет психології

Кафедра соціальної психології

На правах рукопису

ДИПЛОМНА РОБОТА

на здобуття другого (магістерського) рівня вищої освіти на тему:

«ВПЛИВ ГЕНДЕРНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ НА ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНОГО САМОВИЗНАЧЕННЯ ПІДЛІТКІВ»

Виконала:

студентка II курсу ОР «Магістр»

групи ПСЗм-22

Спеціальності 053 «Психологія»

Шимон Марія Петрівна

Керівник:

кандидат психологічних наук,

доцент кафедри соціальної психології,

Чуйко О.М

Рецензент:

кандидат психологічних наук, доцент,

Сметаняк В.І

Івано-Франківськ – 2023 р

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ВИВЧЕННЯ ГЕНДЕРНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ НА ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНОГО САМОВИЗНАЧЕННЯ ПІДЛІТКІВ	
1.1. Дослідження проблеми гендерної ідентичності особистості у науковій літературі	7
1.2. Теоретичний аналіз поняття «професійного самовизначення особистості» у психологічній науці	15
1.3. Особливості професійного самовизначення у підлітковому віці... ..	23
Висновки до розділ 1.....	36
РОЗДІЛ 2. ЕМПІРИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ВПЛИВУ ГЕНДЕРНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ НА ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНОГО САМОВИЗНАЧЕННЯ ПІДЛІТКІВ	
2.1. Методи та організація емпіричного дослідження.....	38
2.2. Особливості професійного самовизначення підлітків.....	43
2.3 Співвідношення гендерної ідентичності та професійного самовизначення підлітків... ..	53
Висновки до розділ 2.....	59
РОЗДІЛ 3. РОЗРОБКА ПРОГРАМИ ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНОГО САМОВИЗНАЧЕННЯ ПІДЛІТКІВ	
3.1. Психолого-педагогічні засоби формування професійного самовизначення підлітків з урахуванням гендерної ідентичності	62
3.2. Розробка програми формування професійного самовизначення підлітків з урахуванням гендерної ідентичності	70
Висновки до розділу 3.....	75
ВИСНОВКИ.....	81
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	85
ДОДАТКИ... ..	93

ВСТУП

Серед вікових періодів розвитку особистості, найбільш складним з точки зору психологічних процесів, що відбуваються з особистістю та реалізації виховного процесу, є підлітковий період. Підлітковий вік вважається періодом становлення особисті.

Це пов'язано з тим, що у підлітковому віці відбувається стрімкий фізичний та психологічний розвиток особистості, у цей період людина досягає високого рівня інтелектуального розвитку, значно збагачує свій ментальний досвід, а також дуже активно розвиває власну індивідуальність, формує цілісний Я-образ. У підлітковому періоді людина починає самовизначатися у своїх майбутніх життєвих та професійних планах. Підлітки є особливою соціально-психологічною, демографічною групою, для якої є властивими специфічні цінності, мова та певні норми поведінки, своєрідний стиль, характер проведення дозвілля, високий рівень рішучості в реалізації власних задумів. Основним соціальним завданням на цьому етапі розвитку людини є її соціальне та особистісне самовизначення, а також активне формування світогляду. У підлітковому віці найбільш активно починає проявлятися гендерна ідентичність особистості, так юнаки та дівчата все більше відчують свою приналежність до певного гендерного типу, що починає активно проявлятися у поведінці підлітків. У свою чергу гендерна ідентифікація особи спричиняє певний вплив на процес особистісного та професійного самовизначення підлітків.

Проблемам психічного розвитку та формування особистості підлітків присвячено дослідження зарубіжних вчених З.Фрейда, Ж.Піаже, В.Мерлін, а також вітчизняних науковців: Дуткевич Т., Піроженко Т., Кучменко О., Лічко О. та інших. Вивченню проблеми визначення особистості власної ідентичності у підлітковому віці присвячено наукові праці Е.Еріксона, Дж.Марша та С.Хаузер.

Проблему гендерної ідентичності особистості розкрито в наукових роботах зарубіжних та вітчизняних вчених: Дж.Марсія, М.Кле, А. Реана,

Ф.Райса, Боровцової М., Главацької О. Новицької В. Питанням гендерної ідентифікації підлітків присвячено роботи Мирошнеченко А., Пелих Н. та ін..

Серед науковців, які займалися дослідженням професійного самовизначення особистості, варто виділити О. Краснокутського. У своїх дослідженнях він вивчає питання формування професійної ідентичності, мотивації праці, психології трудової діяльності, професійного самовизначення та професійного розвитку особистості. Науковець проводив дослідження з проблеми професійного самовизначення особистості в різних вікових групах, включаючи підлітків. У своїх дослідженнях він звертає увагу на те, що самовизначення є важливою складовою розвитку особистості, особливо в підлітковому віці, коли молодь вибирає свій шлях у житті.

Також варто виділити імена таких науковців, як: О. Л. Столяр, яка досліджує питання формування професійної ідентичності у підлітків, включаючи вплив сімейного середовища та соціальних мереж; О.О.Деркач, який вивчає питання формування професійного самовизначення та кар'єрного розвитку у студентів вищих навчальних закладів; а також Л. М. Данченко, яка досліджує питання професійної самореалізації та самовизначення учнів старшої школи.

Серед вітчизняних науковців, які вивчали питання гендеру, гендерної ідентичності, механізми формування гендерних концепцій варто виділити Гоян І.М., Заграй Л.Д., Щотка О.П., Куравська Н.В., Шостак О. Г., Кубриченко Т. В., Нестеренко М. О., Пешенко К. Ю., Петрів І. А., Малеш П. В., Бабчук О. Г., Зінченко Д. А., Дерунов М. І. та багато інших дослідників.

Незважаючи на численну кількість наукових праць, присвячених особливостям психологічного розвитку осіб підліткового віку, проблемам їх гендерної ідентифікації та професійного самовизначення, проблема впливу гендерної ідентичності на професійне самовизначення підлітків потребує подальших досліджень, з цією метою і було обрано тему магістерської роботи: «Вплив гендерної ідентичності на формування професійного самовизначення підлітків».

Об'єкт дослідження – професійне самовизначення підлітків.

Предмет дослідження – особливості впливу гендерної ідентичності на формування професійного самовизначення підлітків.

Мета дослідження – визначити та дослідити особливості впливу гендерної ідентичності на формування професійного самовизначення підлітків.

Завдання дослідження:

1. Проаналізувати науково-методичну літературу щодо гендерної ідентичності та професійного самовизначення осіб підліткового віку..
2. Провести емпіричне дослідження професійного самовизначення підлітків
3. Дослідити співвідношення гендерної ідентичності та формування професійного самовизначення підлітків.
4. Розробити практичні рекомендації щодо формування професійного самовизначення підлітків з урахуванням гендерної ідентичності

Методи дослідження: у роботі використані теоретичні (аналіз літературних джерел), емпіричні (Тест С.Бем для визначення типу гендерної ідентичності та Опитувальник Смекала-Кучера для діагностики спрямованості особистості Б. Басса. Також важливо враховувати методику визначення схильності до певної професійної діяльності Л.Йовайши та авторський опитувальник професійного самовизначення підлітків) та математико-статистичні методи дослідження під час підрахунку результатів тестувань та опитувань.

Наукова новизна. У процесі дослідження було уточнено структуру професійного самовизначення підлітків, теоретично обґрунтовано взаємозв'язок гендерної ідентичності та професійного самовизначення підлітків, а також виявлено співвідношення гендерної ідентичності та професійного самовизначення підлітків.

Практична значущість. Розробка програми формування професійного самовизначення з урахуванням гендерної ідентичності має практичне застосування у сфері психології та освіти. Це може стати основою для розробки психолого-педагогічних програм, спрямованих на підтримку підлітків у формуванні їхнього професійного шляху, зокрема з урахуванням їхньої гендерної ідентичності. Такий практичний підхід може мати велике значення для педагогів, психологів та інших фахівців, які працюють з молоддю.

Апробація результатів дослідження. Шимон М. Вплив гендерних стереотипів на професійне самовизначення підлітків. *Збірник тез III Міжнародної науково-практичної конференції «Особистість у кризових умовах сучасності: психологічні виклики» (03 березня 2023 р., м. Івано-Франківськ) / За наук. ред. проф. Л. С. Пілецької, проф. І. М. Гояна, проф. Н.Є.Завацької, доц. О. М. Чуйко. м. Івано-Франківськ, 2023. с. URL: <https://ksp.pnu.edu.ua/wp-content/uploads/sites/68/2023/07/zbirnyk-tez-konferentsii-2023.docx-2.pdf> с.384-389*

Структура роботи. Магістерська робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел, додатків. Загальна кількість рисунків – 11, таблиць – 3. Загальний обсяг основного тексту 83 сторінки.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ВИВЧЕННЯ ГЕНДЕРНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ НА ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНОГО САМОВИЗНАЧЕННЯ ПІДЛІТКІВ

1.1. Дослідження проблеми гендерної ідентифікації у науковій літературі

Вперше поняття «гендерної ідентичності» ввів у науковий обіг Роберт Столлер у 1963 р. на міжнародному конгресі психоаналітиків у Стокгольмі. Концепція гендерної ідентичності будувалася на розподілі біологічного та культурного [27]. Р. Столлер запропонував розрізняти поняття статі, роду та ядра родової сутності. У його розумінні слово «підлога» («sex») відноситься до біології, для його визначення потрібен аналіз хромосом зовнішніх і внутрішніх статевих органів, статевих залоз, співвідношення гормонів та вторинних статевих ознак; "рід" ("gender") передбачає певні психологічні та культурні нюанси; "родова сутність" виникає з розумінням приналежності до того, а не іншої статі; «Ядро родової сутності» означає переконаність у тому, що людина правильно позначила свою стать.

Розглянемо поняття гендерної ідентичності та умови її формування, а також її зв'язок з гендерним стереотипом.

Гендерна ідентичність - усвідомлення себе з точки зору приналежності до чоловічої чи жіночої групи, ідентифікування себе з цією групою у зв'язку з культурними визначеннями мужності та жіночності, при цьому найбільш значуще, як людина сама себе визначає [31]. Гендерна ідентичність пов'язана з уявленнями людей про своє соціокультурне поле - чи почуваються вони насправді чоловіком чи жінкою. Усвідомлення своєї статі не завжди відповідає біологічній статі індивіда. Самоідентифікація – це не просто індивідуальне встановлення статевої ідентичності, це – свідомий акт виявлення та затвердження власної позиції у системі гендерних відносин. Щоб підкреслити

момент певної свободи вибору людиною власної моделі гендерного поведінки, у деяких роботах використовується поняття «множинної ідентичності».

Як вважав Дж.Г. Мід [44], при народженні людина не має ідентичності, вона виникає як результат її соціального досвіду, взаємодії з іншими людьми. Будучи одним із видів соціальної ідентичності, гендерна ідентичність не дається індивіду автоматично при народженні, хоча ґрунтується на вроджених статевих відмінностях людей в їх заданій біологічній програмі, і виробляється внаслідок складної взаємодії його природних задатків та відповідної соціалізації. Таким чином, акцент робиться на соціальній обумовленості гендерної ідентичності: вона виникає лише за умови включення індивіда до соціальної групи, у спілкуванні з членами цієї групи. Розвиток ідентичності йде від несвідомої ідентичності до усвідомлюваної. За словами Джоан Скотт, «усвідомлення гендерної приналежності - конструюючий елемент соціальних відносин, заснований на відмінностях, що сприймаються між статями...» [31].

У вітчизняній психології використовується Я-концепція, яка є подібною до поняття «ідентичність». Поняття «ідентичність» було запропоноване американським вченим Е. Еріксоном [27], та означає психосоціальну тотожність, яка дозволяє особистості усвідомлювати себе частиною навколишнього світу та визначати власну систему цінностей, ідеалів, життєвих планів, соціальних ролей за умови використання відповідної форми поведінки [27].

Канадським психологом Ж. Маршею було встановлено 4 типові моделі формування ідентичності, які полягають у:

1. Невизначеній ідентичність.
2. Наперед зумовленому, приреченому варіанті розвитку.
3. Пробі ролей або мораторію у спробі виробити ідентичність.
4. Реалізованій, тобто зрілій ідентичності.

Гендерна ідентичність формується в ході соціалізації, конструюється соціально щодо прийнятої в суспільстві гендерної схеми, яка, у свою чергу, соціально конструйована. Процес гендерної соціалізації визначається і

спрямовується за допомогою різних соціальних та культурних механізмів визначення гендерних ролей. У широкому значенні поняття ролі означає спосіб поведінки людей у системі міжособистісних відносин, що залежить від їхньої позиції в суспільстві і відповідає прийнятим у даному суспільстві нормам, розпорядженням та очікуванням. Під гендерною роллю розуміють систему соціальних стандартів, розпоряджень, стереотипів, яким людина повинна відповідати, щоб її визнавали, як хлопчика (чоловіка) чи дівчинку (жінку).

Гендерна соціалізація - практика зарахування до певної статі та гендеру, і, як її наслідок, прийняття гендерної ідентичності (я - хлопчик, я - дівчинка), категоризація за гендером - відбувається з ранніх років і не залежить від внутрішнього вибору. Кожен крок дитини підштовхують до того, щоб дивитися на світ через призму його статі, і про цю призму говорять як про статеву схему. Прийняття дітьми певної гендерної ідентичності «включає» процес саморегуляції (зокрема, формування мотивації та психологічних характеристик) та моніторинг (відстеження і контроль) своєї поведінки та поведінки інших відповідно до матриці гендерної ідентичності. Ніхто не розповідає дітям прямо про цю схему. Повсякденне життя непомітно викладає дітям урок статевої схеми.

Гендерний контекст ідентичності розкривається через аналіз співвідношення зовнішньої, соціальної оцінки, одержуваної особистістю у процесі взаємодії коїться з іншими, і власної оцінки себе як носія гендерних показників і суб'єкта статовоспецифічних ролей. Широко представлені у суспільній свідомості нормативні зразки «Справжній чоловік» і «Справжня жінка» спонукають чоловіків та жінок оцінювати себе з погляду відповідності цим зразкам. Думки, судження та оцінки оточуючих людей щодо виразності у суб'єкта статовоспецифічних характеристик, особливостей його поведінки, як відповідного або не відповідного еталонам «чоловіче» та «жіноче» стимулюють рефлексію особистості у напрямку порівняння себе з еталонними моделями «справжньої» маскулінності та фемінінності. Результат порівняння

себе як індивідуальності і себе як носія типових якостей, характерних для представників гендерної групи може або задовольняти, або не задовольняти особистість, що, безсумнівно, відбиватиметься на відношенні особистості до себе (самовідношенні).

Як показала у своїх роботах Сандра Бем [31] деякі чоловіки і жінки постійно відстежують безліч аспектів власної поведінки з погляду ступеня її його мужності чи жіночності, у той час як для інших це не є надто значущим параметром, і вони просто намагаються реагувати на можливості або обмеження, що існують у тієї чи іншої ситуації. Тим не менш, для кожної людини тією чи іншою мірою важливі роздуми в контексті відповіді на запитання: "Який я, як чоловік?", "Яка я, як жінка?" Наслідками порівняння своїх характеристик та особливостей щодо ведення з нормативними моделями є усвідомлення міри невідповідності цим ідеалізованим еталонам, оскільки досягти ідеалу в принципі неможливо. Значне неузгодження реального і нормативно заданого лише на рівні суб'єктивного свідомості може призводити до негативного самосприйняття і, як наслідок, до негативного ставлення до себе. У цій ситуації можливе виникнення внутрішньоособистісного гендерного конфлікту.

Кризові явища гендерної ідентичності виражені у неузгодженні її зовнішніх характеристик, обумовлених значною трансформацією гендерних стереотипів та появою нових гендерних еталонів. Дане положення добре проілюстровано у роботах, що розглядають питання сексуальності та суспільства не з погляду сексуальної практики, а з погляду гендерних ролей. У цьому контексті набуття гендерної ідентичності є процесом освоєння індивідом історично сформованих зразків поведінки, що класифікується як мужні і жіночні. Традиційно такі зразки поведінки передавала сім'я, що сьогодні поряд із сім'єю цю роль виконують засоби масової інформації, кіно, інтернет, ігри, реклама. Крім того, індустрія моди, зміни в уявленнях, що склалися століттями, про гендерну тілесність плюс сучасні соціальні та економічні умови дозволяють змінювати гендерні ролі. Як і в засобах масової

комунікації, так і в реальному житті сучасна людина повсюдно зустрічає приклади нової гендерної поведінки. Жінка тепер не обов'язково є хранителькою вогнища, а чоловік не обов'язково виконує роль здобувача та захисника. Іноді чоловік і жінка обмінюються традиційними ролями, але частіше ці ролі розчиняються у ролі протилежної статі. Зовнішні характеристики мінливої гендерної ідентичності перебувають у прямому взаємозв'язку зі зміною внутрішніх характеристик, саме - з трансформацією гендерної само оцінки, гендерних уявлень, методів і структур поведінки. Стійкі гендерні уявлення протягом століть були основою гендерної ідентичності, а сьогодні вони все частіше виступають причиною рольових конфліктів, проблем роздвоєної ідентичності, підвищеної тривожності, почуття провини та страху. Сучасне суспільство визнає як зміна рольових і психологічних компонентів гендерної ідентичності разом із індивід отримав свободу зміни ідентичності сексуальної. Приклади зміни статі або відкрите демонстрування певних сексуальних переваг сприймаються в тимчасовому західному суспільстві як природні. Крім того, індустрія моди розваг створює окремим сексуальним меншинам додаткові можливості для власної візуальної та рольової ідентичності. Суб'єкт може приймати або відкидати запропоновані йому ролі та моделі поведінки.

Традиційна думка полягає в тому, що гендерна ідентичність має біологічний характер, закладена в кожній людині від народження і не є предметом вибору, не підлягає вихованню [27]. Але з тимчасовий світ, що трансформується, ширше простої заданої природою дуальності - чоловік/жінка. Трагедія нашого часу позначена Симоною де Бовуар по-іншому. Вона вважала, що потрібно не просто народитися жінкою, а ще нею стати. Тобто не просто визначити себе як «Я – жінка», а й відповісти на запитання, яка ти жінка, потім досягти цього статусу, підтверджувати його чи знову змінюватись, щоб вижити та реалізуватись у потоці подій. Отже, процес формування та функціонування гендерної ідентичності - процес складний, проблемний і як впливає з аналізу літератури, присвяченої проблемі

гендерної ідентичності, складається з трьох важливих складових: 1) пошук та конструювання гендерної ідентичності: формування гендерної ідентичності у підлітковому та юнацькому віці; вплив різних факторів та агентів гендерної соціалізації (родина, школа, казки); гендерні відмінності у виборі життєвих та професійних планів [12]; 2) досягнення та підтвердження гендерної ідентичності [11]; 3) гендерна ідентичність та екзистенційні смисли особистості: проблема гендерних відмінностей у переживанні гострих екзистенційних криз особистості (втрата близького, втрата довіри, зрада тощо); гендерна інтерпретація екзистенційних сенсів особистості (сенси життя та смерті, свобода, турбота, кохання, тривога тощо); страх втрати/придбання маскулінності/фемінності [27].

У науковій літературі пропонується наступне визначення гендерної ідентичності: це особистісне уявлення про власну стать, яке формується взаємодією між біологічною статевою приналежністю та соціально-культурними факторами, такими як соціальні ролі, стереотипи, очікування та норми [27].

Гендерна ідентичність, як зазначає у своїй роботі «Гендерна психологія» О.Щотка включає наступні складові:

1. Усвідомлення власної статевої приналежності.
2. Сексуальну орієнтацію.
3. «Сексуальні сценарії».
4. Гендерні стереотипи і гендерні переваги [66].

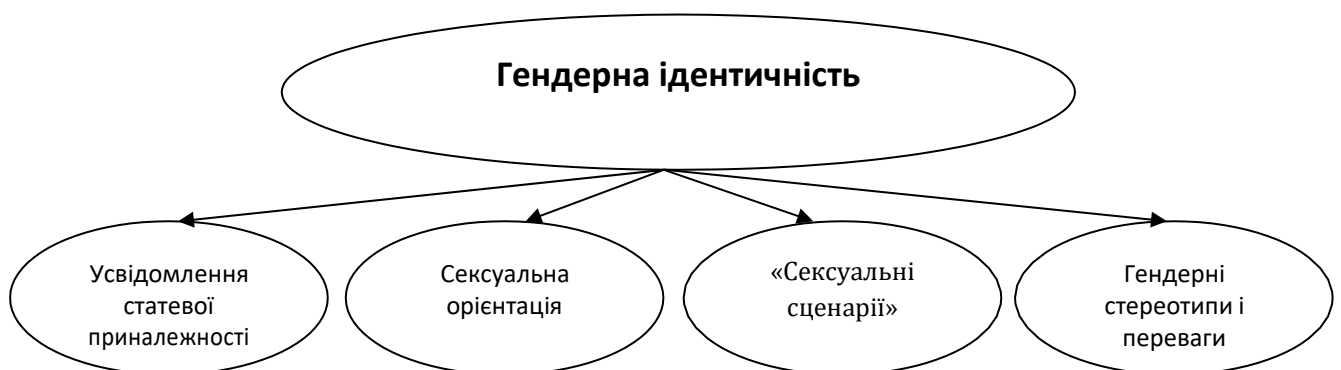

Рис. 1.1. Структура гендерної ідентичності [66]

Дослідники виділяють наступні види гендерної ідентичності:

- Консервативну гендерну ідентичність - орієнтацію на традиційні статеві ролі та стереотипи, які відповідають біологічній статі.
- Неконформістську гендерну ідентичність - орієнтацію на відхід від традиційних гендерних ролей та стереотипів.
- Невизначену гендерну ідентичність – у цьому випадку у особи відсутня визначена статева ідентичність або відчуття приналежності до будь-якої зі статей [66].

Концепція рівнів сформованості гендерної ідентичності була розроблена американськими психологами Кетрін Трехер та Вільямом Айденом в рамках їхньої теорії гендерного розвитку. Вони виділили три рівні гендерної ідентичності: первинний, вторинний та третинний рівні. Ця теорія була розроблена на основі спостережень за дітьми та їхнім розвитком, але застосовується і до дорослих осіб. Розглянемо зміст кожного з зазначених рівнів:

Первинний рівень - на цьому рівні формується відчуття власної статі і початкові уявлення про соціальні ролі та стереотипи.

Вторинний рівень - на цьому рівні формується глибший рівень розуміння гендерних ролей і стереотипів, а також розвивається більш складна гендерна ідентичність, яка враховує особистісні та культурні чинники.

Третинний рівень - на цьому рівні формується більш глибока гендерна ідентичність, яка відображає індивідуальний досвід та уявлення про себе у відношенні до статевої приналежності та соціальних ролей. Цей рівень може включати розуміння того, що гендерна ідентичність може бути гнучкою та змінною від особи до особи [31].

У роботі О.Щотки виділено наступні види гендерної ідентичності:

- маскулінну,
- фемінну,
- андрогінну,
- недиференційовану [66].

Розвиток гендерної ідентичності є процесом, що відбувається протягом життя, на який можуть різні фактори, такі, як: біологічні, соціальні, культурні, психологічні та індивідуальні.

Таким чином, у нашому дослідженні ми будемо опиратись на поняття гендерної ідентичності, запропоноване О.Щотка, яка визначає гендерну ідентичність, як базову структуру соціальної ідентичності, що характеризує людину з точки зору її належності до чоловічої або жіночої групи, при цьому найбільш значуще, як сама людина себе категоризує, до складу якої входять наступні компоненти:

- усвідомлення власної статевої приналежності;
- сексуальна орієнтація;
- «сексуальні сценарії»;
- гендерні стереотипи;
- гендерні переваги [66].

1.2. Теоретичний аналіз поняття «професійного самовизначення особистості» у психологічній науці

Поняття "професійне самовизначення особистості" означає процес визначення професійної ідентичності особистості, що включає в себе виявлення і розвиток професійних інтересів, потреб, цінностей, здібностей та особистісних якостей, необхідних для реалізації вибраної професії.

У науковій літературі це поняття активно вивчається в галузі психології, освіти, соціології та інших наук. Розглядається як один з ключових елементів професійної орієнтації особистості та має важливе значення для планування кар'єри та успішної реалізації вибраної професії [2].

Зокрема, у психології професійного розвитку відзначаються такі аспекти професійного самовизначення, як ідентифікація професійних інтересів, здібностей та особливостей, визначення професійних цінностей та мотивації, аналіз потреб ринку праці та професійних можливостей. У соціології поняття професійного самовизначення розглядається у контексті соціальних трансформацій, змін на ринку праці та вимог до професійних компетенцій. Отже, поняття "професійне самовизначення особистості" відіграє важливу роль у визначенні кар'єрних перспектив та успішної реалізації вибраної професії.

У процесі професійного самовизначення особистість має здійснити ряд дій, щоб визначити свої професійні цілі і напрямки. До таких дій можна віднести:

- Аналіз своїх інтересів. Особистість повинна з'ясувати, що їй дійсно цікаво і що може забезпечити її відчуття задоволення в професійній діяльності.
- Оцінку своїх здібностей. Особистість має з'ясувати, які здібності вона має і чи може вона розвивати ті здібності, які є необхідними для вибраної професії.

- Аналіз ринку праці. Особистість має вивчити, які професії сьогодні є найбільш затребуваними на ринку праці і які з них найбільше відповідають її інтересам та здібностям.

- Вивчення вимог до професійних компетенцій. Особистість повинна зрозуміти, які вимоги до професійних компетенцій ставляться вибраною професією і чи може вона відповісти цим вимогам.

- Визначення своїх професійних цілей. Особистість має зрозуміти, що вона хоче досягти в професійній діяльності і які кроки потрібно зробити для досягнення цих цілей.

- Розробку плану дій. Особистість повинна скласти план дій, який допоможе їй досягти своїх професійних цілей і реалізувати свої інтереси та здібності [29].

Усі ці дії допоможуть особистості зрозуміти, яка професія відповідає її інтересам та здібностям, і зробити вибір правильний вибір щодо майбутньої професійної діяльності.

У науковій літературі також відзначається, що професійне самовизначення особистості є динамічним процесом, який може змінюватися протягом життя. Зміни у суспільстві, технології, культурі та інші фактори можуть впливати на інтереси, здібності та цілі особистості і спонукати її до зміни професійного напрямку [24].

Одним з підходів до професійного самовизначення особистості є теорія Г. Голланда, який запропонував модель професійних інтересів. Згідно з цією моделлю, інтереси особистості можна класифікувати за шістьма типами: реалістичний, інтелектуальний, соціальний, підприємливий, художній та конвенційний. Г. Голланд вважав, що люди з певними типами інтересів краще відповідають деяким професіям, і що вибір професії повинен базуватися на збігу між інтересами особистості та вимогами професії [34].

Професійне самовизначення особистості досліджували багато науковців з різних наукових дисциплін. Серед них варто виділити таких науковців: Лінду Готфрідсон - американську психологиню, яка досліджує взаємозв'язок між

інтелектом та успіхом в кар'єрі; Джона Голландера - американського психолога, який розробив теорію професійних інтересів та психотипів; Джона Крума, американського психолога, який досліджує процеси професійного вибору та самовизначення; Дональда Супер, американського психолога, який розробив теорію професійного розвитку та займається дослідженням професійних цінностей та мотивацій; Річарда Вайлі, американського соціолога, який досліджує взаємозв'язок між соціальними умовами та професійним самовизначенням; Роберта Уайта, американського психолога, який досліджує процеси самовизначення та індивідуального розвитку в контексті соціальних та культурних умов, та багато інших науковців [19;24;37;42].

Українські вчені також займаються дослідженням проблем професійного самовизначення, враховуючи особливості української культури, традицій та соціально-економічного контексту. В їхніх дослідженнях використовуються різні методики, які допомагають оцінювати інтереси, здібності, цінності та мотивацію особистості в процесі професійного самовизначення. Серед вітчизняних дослідників проблеми професійного самовизначення варто виділити наступних: Олексія Коваленко, українського психолога, який досліджував вплив особистісних рис та сімейного середовища на професійний вибір молоді; Тетяну Матяш, українську психологиню, яка проводила дослідження щодо формування професійної самоідентифікації у студентів-медиків; Ольгу Ковальову, українського соціолога, яка досліджує професійні практики та індивідуальні стратегії самореалізації у сучасному українському суспільстві; Ольгу Сенченко, українську психологиню, яка досліджує вплив соціальної підтримки на формування професійного самовизначення молоді [19;26;38;43].

Дослідженню складових професійного самовизначення присвятили свої роботи такі відомі науковці:

Д. Супер, яка запропонувала теорію професійного самовизначення, в рамках якої виділила п'ять етапів цього процесу та чотири компоненти

професійного ідеалу, до яких належать інтереси, здібності, цінності та імідж [16].

Д. Голландер, який розглядав професійне самовизначення як процес вибору професії на основі типології професійних інтересів та визначив шість типів інтересів, які можуть впливати на вибір професії [19].

І. Бех, який вважає, що професійне самовизначення складається з п'яти етапів, серед яких визначення цілей, аналіз інтересів та здібностей, встановлення відповідності між цілями та здібностями, визначення професійної мети та розробка плану досягнення цілей [5].

О. Стефаненко, який розглядає професійне самовизначення як процес визначення власного професійного ідеалу, який базується на інтересах, здібностях та цінностях особистості [41].

Л. Коваль, яка в своїх дослідженнях професійного самовизначення виділила такі складові, як інтереси, здібності, відповідність, соціальний контекст та досвід [24].

Ці науковці та інші вчені допомогли визначити складові професійного самовизначення та розробити моделі та теорії цього процесу, які застосовуються в практичній діяльності кар'єрного консультанта та в процесі професійної орієнтації.

Узагальнюючи результати наукових досліджень різних вчених, до основних складових професійного самовизначення особистості варто віднести наступні:

1. Інтереси – це сукупність певних сфер діяльності, які цікавлять особистість та в яких вона бажає проявляти свої здібності.
2. Здібності – це набір природних або набутих здібностей, які дозволяють особистості успішно виконувати певні види діяльності.
3. Відповідність – це ступінь відповідності між інтересами та здібностями особистості та вимогами професії.

4. Цінності – це система внутрішніх переконань та цінностей, які визначають важливість певних аспектів життя для особистості та можуть впливати на її вибір професії.

5. Досвід – це попередні знання, навички та досвід роботи, які впливають на здатність особистості ефективно виконувати певні професійні завдання та можуть визначати напрямок її професійного розвитку.

6. Соціальний контекст – це зовнішні чинники, які впливають на процес професійного самовизначення, такі як стереотипи професій, очікування суспільства та сім'ї, доступність професійної підготовки та інші [42].

Рис. 1.2. Структура професійного самовизначення особистості

Ці складові можуть взаємодіяти та впливати одна на одну, тому процес професійного самовизначення є складним та індивідуальним для кожної особистості. Оцінка та розуміння цих складових можуть допомогти особистості зробити свідомий вибір професії, що відповідає її потребам.

У зв'язку з зазначеними складовими професійного самовизначення варто виділити фактори, які впливають на процес професійного самовизначення. Серед яких:

1. Індивідуальні особистісні риси, такі як здібності, інтереси, цінності, мотивація, характер, темперамент тощо. Ці риси визначають, які види діяльності і професії більш підходять для конкретної особистості.

2. Інформаційний фактор, який включає знання про різні професії, їх вимоги, умови праці, можливості розвитку, заробітну плату тощо. Ця інформація допомагає особі краще зрозуміти свої можливості та вибрати професію, яка найбільше відповідає її потребам та очікуванням.

3. Соціальний фактор, який включає в себе соціальне середовище, де живе та зростає особистість, зокрема, сім'ю, друзів, педагогів, культурні традиції тощо. Цей компонент може впливати на вибір професії, оскільки деякі професії вважаються більш престижними або більш підходящими для певних соціальних груп.

4. Контекстуальний фактор, який включає в себе економічні, політичні та культурні фактори, що впливають на вибір професії та її статус у суспільстві. Наприклад, в епоху інформаційних технологій популярними стали професії, пов'язані з інформаційними технологіями.

5. Перспективність, який включає в себе оцінку майбутнього розвитку професії, її значущості у майбутньому, потенційних можливостей розвитку кар'єри, доходів та інших переваг.

6. Організаційно-професійні фактори, які включають структуру та характеристики робочого місця та професійного середовища.

7. Психологічний фактор, який включає в себе різні аспекти емоційного та психічного стану особистості, що пов'язані з вибором професії та її виконанням. Наприклад, це можуть бути рівень стресу, психологічний комфорт, можливість реалізації себе, задоволення роботою тощо [46].

Кожен з зазначених факторів взаємодіє з іншими та може впливати на процес професійного самовизначення особистості.

У сучасному світі, коли відбувається швидка зміна професійних технологій, ринку праці та вимог до спеціалістів, професійне самовизначення стає все важливішим для молодих людей, що знаходяться на етапі вибору професії. Для успішного професійного самовизначення необхідна не тільки самоаналіз, а й наявність підтримки та консультування від батьків, вчителів, кар'єрних консультантів та інших фахівців.

Окрім того, професійне самовизначення особистості може бути пов'язане зі здібностями, які можна розвивати та покращувати протягом життя. Наприклад, якщо особистість проявляє інтерес до технічних рішень, то вона може виробляти свої навички у цій галузі та розвиватися як спеціаліст у технічному напрямку.

Професійне самовизначення може бути складним процесом, особливо для молодих людей, які ще не мають достатнього досвіду та знань про світ професій. Тому важливо забезпечити молодим людям можливості для дослідження різних професій та отримання досвіду в цих напрямках. Наприклад, шкільні проекти, практики, стажування та інші заходи можуть допомогти молодим людям отримати більш повне уявлення про світ професій та знайти той напрямок, який відповідає їх інтересам та здібностям.

Професійне самовизначення також може бути пов'язане з вибором освіти та навчального закладу. Якщо особистість має чіткі професійні цілі, то вона може вибрати навчальний заклад, який надає необхідну освіту для досягнення цих цілей. В той же час, якщо особистість ще не знає, який професійний напрямок її цікавить, то вона може вибрати навчальний заклад з більшою кількістю можливостей для дослідження різних професій.

Отже, професійне самовизначення особистості є важливим процесом для успішного вибору професії та розвитку в цій сфері. Цей процес може бути складним та вимагати підтримки з боку оточуючих людей, особливо від батьків, вчителів та кар'єрних консультантів. Вони можуть допомогти особистості зрозуміти її інтереси, здібності та цінності, а також допомогти знайти можливості для дослідження різних професій та вибору найбільш підходящого напрямку.

Важливо, щоб особистість мала можливість досліджувати різні професійні напрямки та отримувати досвід в цих сферах. Наприклад, практики та стажування можуть допомогти особистості зрозуміти, чи підходить їй певна професія, і дати можливість набути практичних навичок.

Особистість повинна мати можливість змінювати свої професійні цілі та напрямки залежно від змін у світі праці та власних інтересів та здібностей. Професійне самовизначення повинно бути процесом, який триває протягом життя та дозволяє особистості розвиватися в різних напрямках.

Структуру професійного самовизначення також можна розглянути через когнітивну, емоційну та поведінкову (або мотиваційну) складові.

Рис. 1.3. Структура професійного самовизначення

Когнітивна складова включає у себе знання про можливі професії та їхні вимоги, здібності, інтереси, цінності, стилі мислення та інші когнітивні фактори, які допомагають особистості зрозуміти, які професії можуть відповідати її особистісним характеристикам [29].

Емоційна складова включає у себе емоційні реакції та почуття, які виникають при зустрічі з певною професією, а також уявлення про те, яким буде життя та робота у обраній професії.

Поведінкова (мотиваційна) складова включає у себе рівень мотивації особистості до обраної професії та бажання досягти успіху в цій галузі. Ця складова також включає у себе плани дій, які допомагають особистості досягти своєї професійної мети [38].

Отже, когнітивна, емоційна та поведінкова складові взаємодіють між собою та впливають на процес професійного самовизначення особистості. Розуміння цих складових може допомогти особистості краще зрозуміти свої потреби та бажання щодо вибору професії та досягти успіху в кар'єрі.

1.3. Особливості професійного самовизначення у підлітковому віці

Вік людини від 10 до 15 років називається в психології підлітковим або перехідним, критичним, важким віком, згідно періодизації Е. Еріксона. Підлітковий вік дуже відрізняється від інших вікових груп. Це найважчий період становлення особистості. Водночас це і найважливіший час, адже тут формуються основи моралі, формуються соціальні установки, ставлення до себе, людей, суспільства. Крім того, в цьому віці стабілізуються риси характеру та основні форми міжособистісної поведінки. Основними мотиваційними лініями цього вікового періоду в поєднанні з активним прагненням до особистісного самовдосконалення є самоусвідомлення, самовираження, самоствердження. Підлітковий вік відзначається більшою самостійністю, розсудливістю, відповідальністю, але спостерігаються і негативні поведінкові зміни: сміливість, нетерпимість, відсутність самооцінки, відчуженість. Відчуження виникає, коли підліток не бачить можливості реалізувати свої інтереси та очікування. Еріксон робить особливий акцент на цьому віці, який характеризується появою відчуття унікальності, індивідуальності, ідентичності [17].

У підлітковому віці дитина повинна оволодіти і подолати свої фізичні межі, повноту життя, культурні та соціальні заклади, щоб підліток зміг перейти до дорослого життя. Вперше у цей період майбутнє постає як психологічна детермінанта особистості. Життєві перспективи з віком збільшуються, і це стає одним із найважливіших фактів розвитку особистості. Людина формує життєвий план. Цей план, який структурує часову перспективу, враховує не тільки ідеальні цілі та цінності, але й їх реалізацію [49].

Особливість соціальної ситуації розвитку підлітка полягає в тому, що він приєднується до нової системи взаємин і спілкування з дорослими однолітками, займає нове місце серед них і виконує нові функції. Підліток ніби звільняється від безпосереднього впливу дорослих і стає більш самостійним.

Підлітки займаються різними видами суспільно корисної діяльності, що значно розширює коло їх соціального спілкування, можливість пізнання соціальних цінностей, формування моральних якостей особистості. У колективі формуються такі важливі поведінкові та вчинкові мотиви підлітків, як почуття обов'язку, їх причетність до колективу та суспільства. Хоча навчання залишається для нього першим видом діяльності, найважливіші новоутворення в психіці підлітка пов'язані з суспільно корисною діяльністю. Незважаючи на безліч досліджень, досі немає єдиної думки щодо провідної діяльності та центрального новоутворення цього віку.

Особистість підлітка розвивається в системі всебічної, різноманітної, суспільно визнаної та соціально прийнятої діяльності.

Важливе значення має інтимно-особистісне спілкування підлітків, де ключовим моментом є обговорення процесу з'ясування взаємозв'язку [23] новоутворень критичного періоду підліткового віку, виникає «відчуття дорослості» - особлива форма юнацького віку. Почуття дорослості - це новоутворення свідомості, за допомогою якого підліток порівнює себе з іншими (дорослими чи друзями), знаходить зразки для засвоєння, формує стосунки з іншими людьми, перебудовує свою діяльність [9].

Криза підліткового віку науковцями пов'язується з появою у цей віковий період нового рівня впевненості особи в собі, для якого визначальною є поява у підлітків здатності та потреби визнавати себе особистістю з власними якостями. Цей процес породжує у них прагнення до самовираження та самоствердження, а також до самовиховання. Позбавлення підлітка зазначених потреб становить основу підліткової кризи [49]. Е. Еріксон назває основним новоутворенням цього періоду підліткову его-ідентичність, що є суб'єктивним відчуттям безперервної самоідентичності. Людина у будь-якому віці прямо чи опосередковано задається питанням хто вона є [49]. Е. Еріксоном було виділено 4 основних типи розладів у процесі формуванні его-ідентичності підлітки, які полягають у наступному: уникненні підлітками близьких стосунків через страх втрати власної ідентичності. Уникнення

міжособистісних стосунків у свою чергу спричиняє формалізацію, стереотипізацію контактів, що може призвести до недорозвинення інтимно-особистісного спілкування, а у окремих випадках до ізоляції підлітків. Через зазначені труднощі підліток стає неспроможним до побудови планів на майбутнє, як правило він починає уникати дорослішання. Для підлітків страх щодо настання у майбутньому змін, невіра у зміна на краще ускладнюються почуттям тривоги, пов'язаним з передчуттям неминучості цих самих змін. У такій ситуації підлітки починають відстоювати власну нестабільну ідентичність та як правило мають страх щодо діяльності, і як правило вони не мають успіху в цій діяльності. Така захисна реакція підлітків проявляється наступним чином: підліток не має сил та починає скаржитись на недостатність концентрації. Негативна ідентичність проявляється у зневажливому ставленні підлітка до професії та цінностей, які є цінними для родини або найближчого оточення, підліток намагається знайти ідентичність, яка є прямо протилежною до цінностей родини.

Як зазначає Е. Еріксон, підлітковий вік є віком найглибшої кризи особистості. До цієї кризи призводять наступні 3 лінії розвитку людини:

- швидкий фізичний розвиток та статеве дозрівання підлітка;
- турбота власний вигляд в очах особистості;
- потреба підлітка у пошуку власного професійного покликання, що відповідатиме вже набутим навичкам, індивідуальним навичкам підлітка та запитам суспільства.

У період кризи підліткової ідентичності людина має свідомо вирішувати проблему щодо минулих критичних моментів її розвитку.

Почуття дорослості у підлітків проявляється як правило у прагненні, щоб оточуючі будь якого віку ставилися до них як до дорослої людини. Це почуття стає центральним новоутворенням у ранньому підлітковому віці [17]. Підлітковий вік є важливим і найважчим з усіх періодів дитинства, саме у підлітковому віці формується его-ідентичність особи.

У підлітковому віці утверджуються життєві позиції та принципи людини, формуються її соціальні установки, а також ставлення до себе, інших людей та суспільства. Крім цього, в підлітковому віці, як правило, відбувається стабілізація рис характеру та основних форм міжособистісної поведінки. До найважливіших мотиваційно-поведінкових ліній підліткового віку відносять самопізнання, самовираження, а також самоствердження, які є пов'язаними з активним прагненням підлітків до особистісного самовдосконалення [48].

Підлітковий вік відзначається чергуванням проявів полярних якостей психіки:

- цілеспрямованість і наполегливість йдуть рука об руку з імпульсивністю і нестабільністю;
- підвищена впевненість у собі та власний потяг;
- потреба в спілкуванні - з бажанням побути на самоті.

Завдання підліткового віку – інтегрувати всі попередні відповіді в цілісну картину самопізнання. Якщо цей синтез відбувається, то раніше відносно пасивний, переважно несвідомий процес ототожнення з тими обставинами, за яких людина не має вибору (сім'я, школа, сусіди тощо), набуває якісно іншого характеру. У цей час – у підлітковому віці – можливий початок свідомого, свідомого, творчого оформлення власної особистості та власних обставин. У підлітковому віці триває процес формування та розвитку впевненості дитини в собі. На відміну від більш ранніх віків, як і наслідування, воно змінює напрямок і зосереджується на усвідомленні людиною своїх особистісних особливостей [55]. Поліпшення впевненості в собі в підлітковому віці характеризується особливою увагою дитини до власних недоліків.

Підлітковий вік – один із найскладніших періодів розвитку людини. Незважаючи на відносно короткий термін, він майже багато в чому визначає все подальше життя особистості. У підлітковому віці йдеться насамперед про формування характеру та інших основ особистості [49].

Ці обставини – перехід від догляду за дорослими до самозайнятості, перехід від регулярного відвідування школи до інших соціальних видів діяльності та швидкі гормональні зміни в організмі – роблять підлітка особливо вразливим і сприйнятливим до негативного впливу навколишнього середовища. Підлітки особливо залежать від мікросередовища, і конкретних ситуацій [23]. Особливо важливою є роль малих груп, у яких молода людина взаємодіє з іншими людьми. Інтенсивний розвиток впевненості в собі і самокритичності приводить підлітка до пошуку суперечностей не тільки в оточенні, а й у власному Я-образі. Спонтанно створені товариства однолітків об'єднують підлітків на найвужчому рівні розвитку, інтереси підлітків стають менш віддаленими, відчуття прийняттого і неприйнятного призводить до непередбачуваних подій. Існують особливі групи, для яких характерним є ставлення до негайного задоволення бажань, пасивний захист від труднощів, прагнення перекласти відповідальність на інших. Для підлітків цих груп характерні зневага до навчання, погана успішність, хвалькуватість невиконання обов'язків: уникаючи обов'язків і відповідальності вдома, готуючи домашнє завдання і навіть відвідуючи уроки, ці підлітки стикаються з великою кількістю «понаднормових годин» [48].

Основним змістом підліткового віку є розвиток особистості та самосвідомості, які безпосередньо пов'язані із соціальним середовищем підлітка та специфікою впливу навколишнього світу.

Психологічним новоутворенням періоду раннього юнацтва є особистісне самовизначення підлітка, що у свою чергу виглядає, як потреба підлітків у зайнятті певної внутрішньої позиції дорослої людини, в усвідомленні свого місця у суспільстві, у розумінні себе та своїх можливостей [32]. Для позначення зазначеного феномену науковці використовують поняття «ідентичність», яке означає усвідомлену певним індивідом самототожність. Головна ознака підліткового періоду - це потреба молодої людини зайняти внутрішню позицію дорослого, обрати майбутню професію, усвідомити себе повноцінним учасником суспільства, виробити власний світогляд та обрати

власний життєвий шлях. Самовизначення підлітка означає не досягнення повної автономії від дорослих, а його орієнтацію на визначення власного місця у дорослому житті [35].

Невизначена ідентичність означає, що підліток не пройшов через випробування, які пов'язані з самовизначенням. Наперед зумовлена ідентичність означає, що молода людина раніше визначеного терміну включилася у систему дорослих взаємин, найчастіше під чужим впливом, що у свою чергу є несприятливим фактором формування особистісної зрілості підлітка. Під час проби ролей молода людина інтенсивно намагається знайти власне місце у житті. Реалізована або зріла ідентичність передбачає закінчення кризи підліткового віку, формування в особистості відчуття само ідентичності та власної визначеності. На етапі зрілої ідентичності особистість переходить до процесу самореалізації.

Так, після проходження етапу невизначеної ідентичності підліток може перейти до інтенсивного випробовування різних соціальних ролей, а може залишитися на початковому рівні, не відчувши на собі труднощі та позитивні відчуття від процесу самовизначення. Невизначена ідентичність є пов'язаною з інфантильним бажанням підлітка як можна довше не вступати у доросле життя, для таких підлітків характерними є стійкий стан тривоги та почуттям ізоляції та внутрішнє спустошення. Зазначений вид ідентичності також може проявлятися як відкрите несприйняття підлітком соціальних ролей, що є бажаними для його сім'ї та найближчого оточення, як неповага до вітчизняного та переоцінці значення закордонного, як прагнення стати «нічим», у випадку, якщо залишився цей єдиний спосіб самоствердитися [56]. Тільки реалізована або сформована ідентичність особистості підлітка, яка проявляється у вигляді довіри до оточуючого світу, самостійності, ініціативності та компетентності, дозволяє молодій людині вирішувати завдання самовизначення та розробити власний життєвий план.

Життєвий план – це явище пов'язане як з соціальною, так і етичною стороною життя людини, тобто стосується професійного та морального

самовизначення особистості. Життєвий план виникає у людини тоді, коли у роздумах людини присутній не тільки кінцевий результат, а також шляхи та способи досягнення цього результату, об'єктивні та суб'єктивні ресурси, які вона при цьому використовуватиме [12]. Іншими словами, життєвий план людини є певним планом її діяльності, тому він, як правило, стосується вибору майбутньої професії молодою людиною [12]. У професійному самовизначенні вікова психологія розглядає наступні етапи [29].

До першого етапу відносять дитячу гру, під час якої дитина грає у різноманітні професії.

До другого етапу відносять підліткову фантазію, у цей період підліток мріє та бачить себе у ролі тієї, або іншої професії, яка є привабливою для нього.

До третього етапу відносять підлітковий, а також значну частину юнацького віку, він пов'язаний у першу чергу з попереднім вибором професії. Різноманітні види діяльності спочатку оцінюються з урахуванням інтересів молодої людини, а потім вже з позиції її здатностей, і в кінцевому рахунку з урахуванням системи її цінностей.

До четвертого етапу відносять безпосереднє практичне прийняття рішення щодо вибору майбутньої професії, що має наступні головні компоненти: визначення кваліфікаційного рівня майбутньої професійної діяльності, а також часу та обсягу підготовки до оволодіння конкретною спеціальністю.

Процес вибору професії передбачає наявність у школярів інформації двоякого роду: про світ професій (в цілому) взагалі та можливості і вимоги кожної з них; про себе, свої здібності та інтереси [19]. І такої інформації старшокласнику не вистачає. В основі ставлення до світу професій лежить запозичений досвід відомості, отримані від батьків, знайомих, друзів, однолітків. з книжок, кінофільмів, телепередач. Досвід цей звичайно абстрактний, тому що не пережитий, не вистражданий людиною. Переважна більшість старшокласників обирає професію більш-менш стихійно. Суттєві фактори професійного самовизначення - це віковий період, в якому

здійснюється вибір професії, рівень інформованості і рівень домагань старшокласників.

Звичайно, невизначене майбутнє не дає можливості йти до нього. Спроби батьків прискорити цей процес за допомогою прямого психологічного впливу, як правило, дають негативні результати, викликаючи у старшокласників зростання тривожності, а іноді і відмову від будь-якого самовизначення, небажання взагалі щось вибирати (що відповідає стадії «приречення» або «дифузії» ідентичності за Ж. Марша). Раннє самовизначення вважається позитивним, хоча теж має свої недоліки. Підліткові захоплення нерідко обумовлені випадковими факторами. Категоричність вибору та небажання розглянути інші варіанти часто служить психологічним захисним механізмом, засобом втечі від сумнівів. У майбутньому це може призвести до розчарування. Іноді рання професіоналізація пов'язана з несприятливими сімейними умовами, низькою успішністю та іншими негативними факторами, які знижують рівень свідомого та добровільного вибору.

Важливий також і рівень інформованості старшокласників як про майбутню професію, так і про самих себе. Юнаки та дівчата погано знають конкретні особливості кожної професії, що робить їх вибір переважно випадковим. Професійна орієнтація — частина соціального самовизначення особистості. Вибір професії по-справжньому вдалий тільки тоді, коли він пов'язаний з соціально-моральним вибором, з роздумами про смисл життя [12].

Таким чином, треба відзначити, що підлітковий вік - це перехід від фізіологічної зрілості до зрілості соціальної, змістом якої є включення старшокласника до дорослого життя, засвоєння тих норм та правил, які існують у суспільстві. Соціальна зрілість в наш час настає пізніше, тому що необхідно значно більше часу для отримання необхідної освіти.

Значний вплив на процес професійного самовизначення підлітків мають гендерні стереотипи. Розглянемо детальніше поняття та умови формування

гендерних стереотипів. Сучасне суспільство пронизане гендерними стереотипами, які впливають на дітей та підлітків і часто цей вплив є не зовсім позитивним, оскільки процес соціалізації з багатством різноманітних гендерних стереотипів може дезорієнтувати і серйозно деформувати особистісний розвиток і міжособистісну взаємодію підлітків. Таким чином обдаровані дівчата змушені, у разі вибору нетрадиційної майбутньої професійної сфери для самореалізації, протистояти гендерним стереотипам, поширеним у суспільстві, тиску старшого покоління, найближчого оточення. Така ж ситуація з юнаками, у разі вибору професій, що традиційно належать до «жіночих», вони будуть змушені долати негативну думку соціуму.

Гендерні стереотипи розглядаються сучасними дослідниками (О. А. Дніпровою, Т. В. Єрмолаєвою, Н. О. Черняк) у вигляді соціально конструйованих категорій «маскулінності» та «фемінінності», які мають різні підтвердження та прояви, залежно від статі, поведінки, різних розподілів чоловіків і жінок всередині соціальних ролей і супроводжуються підтримкою психологічних потреб людини поводитися в соціально бажаній манері і відчувати себе впевнено та несуперечливо.

Такий розгляд гендерних стереотипів дозволяє: підкреслити їх конструювання соціумом; показує їх змістовну характеристику; визначає їх роль у формуванні особистісної ідентичності людини; включає культурно-символічний контекст їхнього розгляду.

На думку психологів О. І. Бондарчук, Д. Я. Райгородського, В. А. Семиченка та інших, конструювання гендерних компонентів особистості триває впродовж усього періоду дитинства. При цьому чоловіча стать має кращі позиції у більшості сучасних суспільств.

Основними факторами, що сприяють становленню гендерних стереотипів, є сім'я та найближче оточення дитини, освітні установи, засоби масової інформації тощо.

Важливо відмітити, що у підлітковому віці ще формується гендерна ідентичність. У своїх дослідженнях О. Щотка звертає увагу на те, що гендерна

ідентичність у підлітків формується на основі соціальних, культурних, психологічних та біологічних факторів, які взаємодіють між собою. Вона виділяє кілька етапів формування гендерної ідентичності у підлітків, зокрема [66]:

Етап ідентифікації зі статевою приналежністю - на цьому етапі підліток формує уявлення про те, що він чоловік або жінка.

Етап гендерної соціалізації - на цьому етапі підліток вивчає соціальні стереотипи, які пов'язані з його статевою приналежністю, та навчається відповідати на них.

Етап формування гендерної ідентичності - на цьому етапі підліток починає розуміти свої статеві ролі, уявлення про себе як чоловіка або жінки, та формувати свою гендерну ідентичність.

Важливою складовою розвитку гендерної ідентичності у підлітковому віці є також підтримка соціального середовища, в якому знаходиться підліток. О.Щотка звертає увагу на те, що негативні стереотипи та дискримінація можуть мати негативний вплив на формування гендерної ідентичності та самоповагу підлітка [66].

Особливий тиск близькі дорослі чинять на хлопчиків, спонукаючи їх суворо дотримуватися гендерних ролей. Дослідники виділяють значні відмінності у поведженні з дітьми різної статі. Так у хлопчиків формують незалежність, активність, самостійність, а у дівчаток – емоційну чуйність, дбайливість, ніжність. Слід зазначити, що найчастіше батьки та оточуючі дитину люди самі не усвідомлюють відмінностей у своєму поведженні з дітьми різної статі.

У шкільному віці зберігається, а в деякі вікові періоди і посилюється асиметрія гендерної соціалізації. Дослідники С. Бем, І. А. Жеребкіна, І. С. Кльоцина підкреслюють, що всі освітні установи слідує традиційній ієрархічній системі гендерних ролей у суспільстві завдяки змісту, організації, формам виховання та навчання, вибору предметів, статевій сегрегації дівчат і хлопців за певними предметами та профілями, а також через розподіл

доручень і міжособистісне спілкування між вчителем та учнем. Ці виміри в реалізації освітнього процесу є не лише яскравим відображенням гендерних стереотипів під час процесу соціалізації, але й постійним підтриманням гендерної нерівності, оскільки віддається перевага чоловічому й домінуючому та недооцінюється жіноче та нетипове [5].

Для українського суспільства серед масиву шкільних предметів найважливішими для хлопців є математика, фізика, фізкультура, комп'ютерні технології, а для дівчат – література та історія, мови, етика, психологія сімейного життя.

Крім того, наприклад, у школах на уроках праці закріплюються стереотипи «жіночої» та «чоловічої» домашньої роботи. Існує виражене негласне, як наголошують О. І. Бондарчук, Т. В. Говорун, ділення дисциплін на «чоловічі» та жіночі». Подібний поділ формує певні «очікування», відповідно до яких хлопчики та дівчатка обирають свою майбутню професію: дівчатка орієнтуються на гуманітарний профіль, а хлопчики – на технічні, прикладні спеціальності. Прихований навчальний план простежується і у змісті гуманітарних предметів. Так, шкільний курс історії показує історію як послідовність воєн і династій, ігноруючи при цьому повсякденні практики.

О.Яремчук підкреслює, що стереотипне зображення чоловіків як активних і успішних, а жінок як невидимок, пасивних, маргінальних і залежних відтворюється у навчальних матеріалах та спеціалізованих джерелах на рівні середньої спеціальної та вищої освіти.

Наслідками такої асиметричної репрезентації жінок та чоловіків у навчальних матеріалах є: визначення чоловіка як стандарту в сучасному суспільстві; виділення більшої значущості чоловіків у суспільстві та культурі; обмеження знань учнів про культурний внесок жінок в історію розвитку людства; заохочення чоловіків на досягнення, боротьбу, конкуренцію, а жінок на сім'ю, ведення домашнього господарства.

Сексизм у шкільних підручниках та статеворольові стереотипи вчителів, що орієнтуються на патріархальні погляди щодо призначення чоловіків та

жінок у суспільстві, породжують не лише внутрішні конфлікти в обдарованих дітей, а й мають великий вплив на формування ціннісних орієнтацій всіх учнів. Прийнято вважати, що фемінізація педагогічної професії обертається проблемою переважно для хлопчиків. Насправді ж, на думку сучасних дослідників, це проблема дітей обох статей, що ускладнює процеси формування самосвідомості, самореалізації та подальшого самовизначення хлопчиків і дівчаток.

Гендерні стереотипи відіграють важливу роль у суспільних відносинах, здійснюють істотний вплив на вибір життєвої стратегії та професійне самовизначення кожної людини. До старших класів школи діти мають власне уявлення про поле, особливості поведінки чоловіків і жінок, своєрідність їх соціальних ролей, які формуються під впливом гендерних стереотипів реалізованих сім'єю, найближчим оточенням, освітніми установами. Дослідження показують, що більшість юнаків і дівчат виділяють типово жіночі та чоловічі професії. При цьому професії зі сфери управління однак стаються ними до чоловічих професій. Слід зазначити, що існує тенденція до універсалізації поведінки чоловіка у трудовій сфері, так чоловіки, на думку дівчат і юнаків, можуть займатися «жіночими» професіями без шкоди для їх особистісного розвитку [1].

Цікавим є той факт, що гендерні стереотипи юнаків мають тенденцію до розширення чоловічих професійних ролей за рахунок «жіночих» професій. Тоді як гендерні стереотипи дівчат мають більш традиційний вигляд під тиском контролю з боку суспільства, однолітків протилежної статі.

Дослідження С. Максименко підтверджує, що в дійсності професійні та кар'єрні установки жінок залишаються поки що на рівні прагнень і рідко реалізуються. Аналіз результатів дослідження С. Максименко дозволяє зробити висновок, що реальні відносини у трудовій сфері чоловіків і жінок, що відображають традиційні гендерні стереотипи суспільства, є стримуючим фактором для зміни гендерних стереотипів молоді. Існуючі моделі відносин у трудовій діяльності, що підтримуються гендерними стереотипами,

безпосередньо пов'язані з таким феноменом, що існує в соціальній реальності, як гендерна сегрегація, що виявляється в асиметричному розподілі чоловіків і жінок, причому не лише на посадовому рівні, а також галузевому та професійному [3].

Саме тому вивчення впливу гендерних стереотипів сучасних підлітків на вибір життєвої стратегії та майбутньої професійної діяльності є настільки важливим та актуальним. Здійснюючи вибір майбутньої професії, молоді люди не усвідомлено в тій чи іншій мірі реалізують гендерні стереотипи, що формуються на попередніх етапах розвитку різними соціальними інститутами.

Таким чином, щоб створити сприятливі умови для зростання можливостей самореалізації особистості, сучасне українське суспільство має подбати про переосмислення традиційних культурних обмежень щодо розвитку потенціалу особистості залежно від статі та звернути увагу на проблему гендерної асиметрії, що зберігається, у тому числі, у сфері професійного навчання.

Гендерна ідентичність та професійне самовизначення є важливими складовими ідентичності осіб підліткового віку, оскільки вони взаємодіють і взаємопов'язані між собою. Гендерна соціалізація може вплинути на професійний вибір підлітка, оскільки відбувається стереотипізація професій за статевими ознаками. Також важливим фактором є те, як особистість сприймає свою гендерну ідентичність, оскільки це може впливати на її професійну самореалізацію та вибір професії.

Дослідження гендерної ідентичності та професійного самовизначення в підлітковому віці можуть допомогти розкрити та зрозуміти, які фактори впливають на формування ідентичності у цьому віці, які стереотипи професій є найбільш поширеними серед молоді, які можливості та перешкоди виникають у підлітків при виборі професії залежно від їхньої гендерної ідентичності.

Висновки до розділу 1

Отже, гендерна ідентичність – це особистісне уявлення про власну стать, яке формується взаємодією між біологічною статевою приналежністю та соціально-культурними факторами, такими як соціальні ролі, стереотипи, очікування та норми.

Гендерна ідентичність включає наступні складові:

1. Усвідомлення власної статевої приналежності.
2. Сексуальну орієнтацію.
3. «Сексуальні сценарії».
4. Гендерні стереотипи і гендерні переваги

Гендерна ідентичність формується в ході соціалізації, конструюється соціально щодо прийнятої в суспільстві гендерної схеми, яка, у свою чергу, соціально конструйована. Процес гендерної соціалізації визначається і спрямовується за допомогою різних соціальних та культурних механізмів визначення гендерних ролей.

Поняття "професійне самовизначення особистості" означає процес формування професійної ідентичності особистості, що включає в себе виявлення і розвиток професійних інтересів, потреб, цінностей, здібностей та особистісних якостей, необхідних для реалізації вибраної професії.

Професійне самовизначення складається з наступних складових: інтереси, здібності, відповідність між інтересами та здібностями, цінності, досвід, соціальний контекст. Ці складові можуть взаємодіяти та впливати одна на одну, тому процес професійного самовизначення є складним та індивідуальним для кожної особистості. Оцінка та розуміння цих складових можуть допомогти особистості зробити свідомий вибір професії, що відповідає її потребам.

Підлітковий вік є одним з найскладніших періодів життя та розвитку особистості. Саме у цей період визначається все подальше життя особистості. У підлітковому віці відбувається формування характеру, ідентифікація

особистості, зокрема найгострішого розвитку набуває процес гендерної ідентифікації особистості, яка у свою чергу впливає на вибір підлітком напрямку майбутньої діяльності.

Процес вибору професії передбачає наявність у школярів інформації двоякого роду: про світ професій (в цілому) взагалі та можливості і вимоги кожної з них; про себе, свої здібності та інтереси. Суттєві фактори професійного самовизначення - це віковий період, в якому здійснюється вибір професії, рівень інформованості і рівень домагань підлітків.

Значний вплив на процес формування гендерної ідентичності мають гендерні стереотипи. Гендерні стереотипи розглядаються сучасними дослідниками у вигляді соціально конструйованих категорій «маскулінності» та «фемінінності», які мають різні підтвердження та прояви, залежно від статі, поведінки, різних розподілів чоловіків і жінок всередині соціальних ролей і супроводжуються підтримкою психологічних потреб людини поводитися в соціально бажаній манері і відчувати себе впевнено та несуперечливо.

РОЗДІЛ 2

ЕМПІРИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ВПЛИВУ ГЕНДЕРНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ НА ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНОГО САМОВИЗНАЧЕННЯ ПІДЛІТКІВ

2.1. Методи та організація емпіричного дослідження

З метою проведення емпіричного дослідження впливу гендерної ідентичності на формування професійного самовизначення підлітків обрано наступні методики:

- 1) Методику дослідження типу гендерної ідентичності (тест С.Бем)
- 2) Методику діагностики спрямованості особистості Б. Басса (Опитувальник Смекала-Кучера)
- 3) Методику визначення схильності до певної професійної діяльності Л.Йовайши
- 4) Авторський опитувальник «Особливості формування професійного самовизначення підлітків».

Тест С.Бема (гендерна ідентичність) може більше висвітлити емоційний аспект, методика Б. Басса (спрямованість особистості) допоможе розкрити когнітивні і поведінкові аспекти, методика Л.Йовайши (схильність до професійної діяльності) зазвичай враховує когнітивні та поведінкові аспекти, а авторський опитувальник професійного самовизначення підлітків може охоплювати всі три складові: когнітивну, поведінкову та емоційну.

У емпіричному дослідженні взяли участь 40 осіб підліткового віку (13-15 років), серед яких 20- дівчат та 20 – хлопців.

Розглянемо зміст та сутність кожної з обраних методик. Методика дослідження типу гендерної ідентичності, створена С. Бем), відома як "Тест на гендерну роль" (The Bem Sex-Role Inventory, Bem BSRI), призначена для вимірювання ступеня відповідності особистості до традиційних гендерних стереотипів. Ця методика допомагає визначити, наскільки особистість

відповідає або відхиляється від традиційних ролей чоловіків і жінок у суспільстві.

Тест С. Бем базується на самооцінці особистістю своєї відповідності до чоловічих і жіночих ролей в суспільстві. Учасники тесту оцінюють себе за допомогою шкали, визначаючи, наскільки вони відчують, що властиві їм традиційні чоловічі і жіночі риси.

Чоловічі і жіночі ролі: тест включає в себе список характерних рис і ролей, які зазвичай пов'язуються з чоловіками і жінками в суспільстві. Учасники визначають свою самоідентифікацію на цих ролях.

Оцінка самоідентифікації: учасники ставлять оцінки на кожному пункті шкали відповідності чоловічій і жіночій гендерним ролям. Оцінки можуть бути високими (означають високу самоідентифікацію з даною гендерною роллю), низькими (означають низьку самоідентифікацію), або проміжними.

Обробка результатів: після заповнення всіх пунктів тесту обчислюються бали, які допомагають визначити, наскільки особистість відповідає традиційним гендерним ролям. Зазвичай результати інтерпретуються на двох основних шкалах - чоловічій (maskulinity) і жіночій (femininity).

За критерії було взято такі типи ідентичності:

1. Фемінний – комплекс психологічних особливостей, традиційно приписуваних жінці.

2. Маскулінний (мужність) є комплексом характеристик поведінки, можливостей і очікувань, що пред'являються суспільством до чоловіка.

3. Андрогінний – явище, при якому людина проявляє одночасно (необов'язково в рівній мірі) і жіночі і чоловічі якості; психологічна андрогінність виявляється за високими 20 показниками одночасно і за шкалами маскулінності (уподібненню чоловіку) і по фемінності (уподібнення жінці); андрогінність в зовнішньому вигляді є поєднанням чоловічих і жіночих ознак.

4. Недиференційований тип ідентичності означає, що особистість ще не визначилась.

Цей тест дає можливість вивчити гендерну ідентичність особистості і визначити, наскільки вона відповідає чи відхиляється від традиційних ролей чоловіків і жінок. Він може бути корисним інструментом для дослідження гендерних стереотипів і ролей у суспільстві, а також для розвитку розуміння самої гендерної ідентичності особистості.

Методика діагностики спрямованості особистості Б. Басса була створена для вивчення і вимірювання особистісних особливостей та психологічних характеристик особистості. Опитувальник Смекала-Кучера розроблений на основі теорії спрямованості особистості Б. Баса і дозволяє визначити, наскільки особистість орієнтована на досягнення, взаємовідносини, або самореалізацію. До основних компонентів цієї методики відносять:

Спрямованість особистості: опитувальник Смекала-Кучера спрямований на визначення трьох основних спрямованостей особистості:

1. Спрямованість на досягнення: ця спрямованість вказує на те, наскільки особа орієнтована на досягнення, завдання і результати у своєму житті.

2. Спрямованість на спілкування: ця спрямованість відображає те, наскільки особа акцентує важливість взаємовідносин, взаємодії з іншими та соціальну підтримку.

3. Спрямованість на себе: ця спрямованість вказує на те, наскільки особа орієнтована на особисту самореалізацію, розвиток власного потенціалу та самовдосконалення.

Опитувальник Смекала-Кучера включає в себе набір запитань, які вимагають від учасника вибору того чи іншого вислову, який найкраще відображає його переконання і спрямованість.

Результати опитування обчислюються на основі відповідей учасника і дозволяють визначити його спрямованість на досягнення, взаємовідносини і самореалізацію. Зазвичай ця оцінка виконується шляхом призначення балів на кожну із трьох спрямованостей.

Інтерпретація результатів: Результати тесту дозволяють визначити, яка спрямованість є найбільш характерною для конкретної особистості. Наприклад, якщо особа отримує високі бали на спрямованість на досягнення, це вказує на домінування цієї спрямованості у її особистості.

Опитувальник Смекала-Кучера допомагає вивчити спрямованість особистості і визначити, які аспекти життя є найбільш важливими і значущими для неї. Ця методика може бути корисною в психологічному дослідженні та консультативній роботі, а також в особистому розвитку.

Опитувальник професійних схильностей Л. Йовайши є інструментом для визначення схильностей особистості до різних видів професійної діяльності. Ця методика допомагає визначити, які сфери професійної діяльності більше відповідають інтересам і нахилам особистості. Опитувальник має 24 питання, і учасники обирають один із трьох варіантів відповідей («а», «б», або «в») для кожного питання. Після заповнення питань, учасники підраховують бали за кожним видом діяльності та визначають свої схильності на основі отриманих результатів.

Оцінка результатів виглядає так:

10-12 балів: яскраво виражені професійні нахили;

7-9 балів: середньо виражені професійні нахили;

4-6 балів: слабо виражені професійні нахили;

0-3 бали: професійна схильність не виражена.

Кожна група питань відповідає різним видам професійної діяльності:

- Робота з людьми.
- Естетичні види діяльності.
- Робота на виробництві.
- Дослідницька діяльність.
- Екстремальні види діяльності.
- Планово-економічні види діяльності.

Цей опитувальник допомагає людині зрозуміти, які сфери професійної діяльності їй більше до вподоби і в яких напрямках варто розвивати свої

навички та здібності. Результати тесту можуть слугувати важливою інформацією при виборі професії або при розгляді можливостей кар'єрного розвитку.

Авторський опитувальник було розроблено з метою дослідження та розуміння поглядів, уявлень та мотивації молоді щодо майбутньої професійної діяльності. Завдання цього опитувальника полягають у зборі інформації щодо таких питань:

Визначення професійних цілей: виявлення, чи має опитуваний чітку сформовані уявлення про своє майбутнє і ким він хоче стати.

Професійний вибір: визначення, яку професію опитуваний планує обрати в майбутньому і які його мотиви щодо цього вибору.

Знання про обрану професію: встановлення рівня інформованості опитуваного про обрану професію, її особливості та вимоги.

Емоції та ставлення до професії: визначення, які емоції викликає у опитуваного обрана професія, і чи подобається вона йому.

Мотивація та впливові фактори: розкриття факторів, які мотивують опитуваного обирати певну професію і чи грає фінансова складова важливу роль у цьому виборі.

Вплив родини, друзів та вчителів: оцінка впливу родини, друзів і вчителів на вибір майбутньої професії та характер цього впливу.

Асоціації та стереотипи: вивчення асоціацій та стереотипів, пов'язаних з поняттями "успішний чоловік" і "успішна жінка" у виборі професії.

Цей опитувальник спрямований на отримання відповідей, які допоможуть аналізувати погляди молоді на професійний вибір, мотивацію та впливові фактори у цьому процесі, а також розуміти стереотипи та соціокультурні впливи на їхні професійні уявлення.

2.2. Особливості професійного самовизначення підлітків

Проведемо аналіз результатів, отриманих під час емпіричного дослідження.

Результати опитування за методикою діагностики спрямованості особистості Б. Басса (Опитувальник Смекала-Кучера) подані на рис.2.1. та 2.2.

Рис.2.1. Результати опитування підлітків за методикою діагностики спрямованості особистості Б. Басса (хлопці)

Рис.2.2. Результати опитування підлітків за методикою діагностики спрямованості особистості Б. Басса (дівчата)

На основі результатів опитування підлітків за методикою діагностики спрямованості особистості Б. Басса можна зробити наступні висновки: серед опитаних хлопців, найбільш поширеною спрямованістю особистості є спрямованість на справу (40%), що свідчить про їхню схильність фокусуватися на завданнях, обов'язках та досягненнях, у порівнянні з дівчатами (25%).

У дівчат спрямованість на спілкування (45%) є більш поширеною, ніж у хлопців (30%), що може вказувати на їхню більшу схильність до міжособистісних відносин і спілкування, що загалом відповідає уявленням про ролі жінок.

Спрямованість на себе має однакову частку серед хлопців і дівчат (30%), що свідчить про те, що певна кількість опитаних виявила тенденцію до самоспрямованості та самоаналізу.

Ці результати підкреслюють різноманітність спрямованостей особистості серед підлітків. Хлопці та дівчата можуть мати різні підходи до спілкування, завдань і власної особистості, що підкреслює важливість індивідуального підходу щодо розвитку та виховання молодого покоління.

Проведемо аналіз результатів, отриманих під час опитування підлітків за методикою визначення схильності до певної професійної діяльності Л.Йовайши. Результати проведення дослідження подані у табл. 2.3.

Таблиця 2.3

Результати опитування підлітків за методикою визначення схильності до певної професійної діяльності Л.Йовайши

Схильність до певного виду діяльності	Частка опитуваних	
	Хлопці	Дівчата
Робота з людьми	15%	25%
Дослідницька діяльність	15%	15%
Робота на виробництві	25%	10%

Естетичні види діяльності	5%	20%
Екстремальні види діяльності	25%	5%
Планово-економічні види діяльності	15%	25%

Для наочності зобразимо результати опитування підлітків за методикою визначення схильності до певної професійної діяльності Л.Йовайши на рис.2.3.

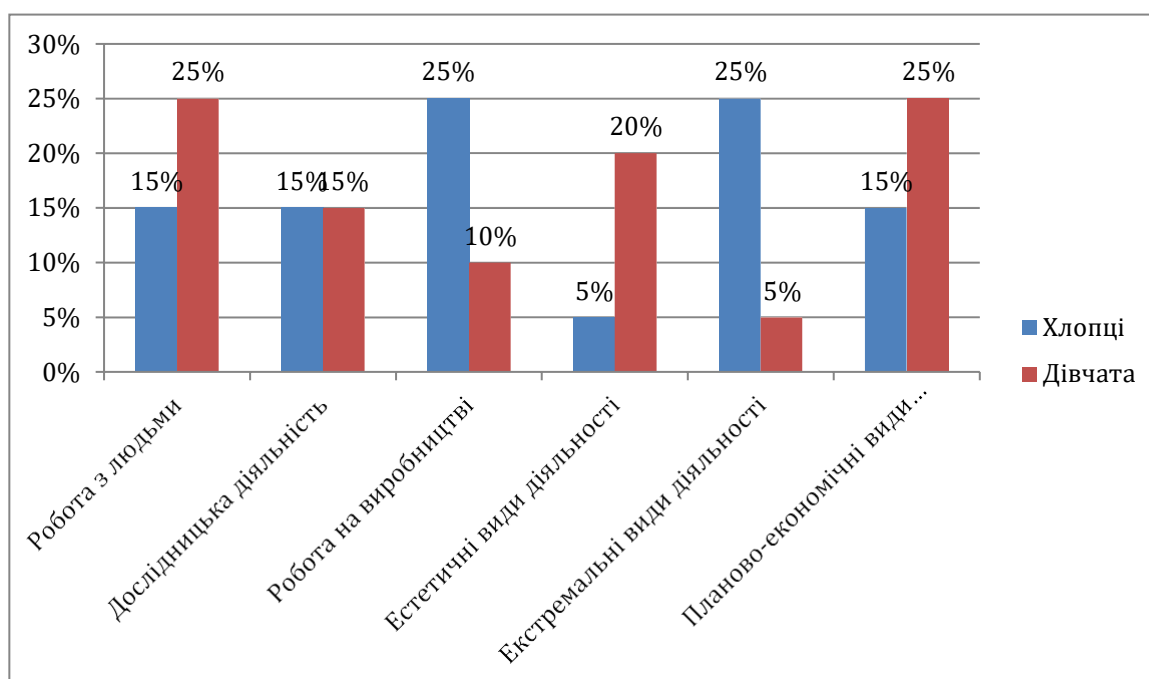

Рис.2.3. Результати опитування підлітків за методикою визначення схильності до певної професійної діяльності Л.Йовайши

Згідно вашого опису Опитувальник професійних схильностей Л. Йовайши відображає і рівні сформованості професійних нахилів. У вас ці рівні не відображені.

Результати дослідження вказують на певні схильності у підлітковому віці щодо різних видів діяльності серед хлопців і дівчат.

Робота з людьми: за результатами опитування, дівчата виявили більшу схильність до роботи з людьми (25%), ніж хлопці (15%). Це може вказувати на їхню соціальну орієнтацію та інтерес до міжособистісних відносин.

Дослідницька діяльність: хлопці і дівчата однаково виявили схильність до дослідницької діяльності (15%). Це свідчить про рівний інтерес до пізнання та вивчення нового.

Робота на виробництві: хлопці виявили більшу схильність до роботи на виробництві (25%), ніж дівчата (10%). Це може вказувати на їхній інтерес до технічних аспектів і виробничих процесів.

Естетичні види діяльності: дівчата виявили більший інтерес до естетичних видів діяльності (20%), ніж хлопці (5%). Це може вказувати на їхній артистичний та творчий потенціал.

Екстремальні види діяльності: хлопці проявили більшу схильність до екстремальних видів діяльності (25%), ніж дівчата (5%). Це свідчить про їхній інтерес до пригод та активних видів відпочинку.

Планово-економічні види діяльності: дівчата виявили більшу схильність до планово-економічних видів діяльності (25%), ніж хлопці (15%). Це може вказувати на їхній інтерес до організації та управління.

У загальному контексті, ці результати показують, що підлітки мають різні схильності до різних видів діяльності, і це може вплинути на їхні майбутні професійні вибори. Більшість дівчат виявили інтерес до роботи з людьми та планово-економічних видів діяльності, тоді як хлопці мають більший інтерес до роботи на виробництві та екстремальних видів діяльності. Важливо враховувати ці схильності при виборі професії та навчанні, щоб допомогти молодим людям розвивати їхні таланти і інтереси.

Результати дослідження з використанням авторського опитувальника щодо майбутньої професійної спрямованості у підлітковому віці є наступними: 60% учасників вказали, що вже визначилися, ким хочуть бути у майбутньому, зазначивши конкретну професію або сферу.

Решта 40% стверджують, що на сьогоднішній день вони ще не визначилися з майбутньою професією.

Вибір майбутньої професії. З тих, хто вже визначився, найпоширенішими були відповіді, пов'язані із сучасними професіями в галузі

інформаційних технологій та програмуванням (30%), галузь медицини та освіти вказали – 20 % опитаних, економічні та фінансові напрямки майбутньої професії обрали 25 %, роботу на держслужбі обрали 15 %, 10 % вказали творчі напрямки професій.

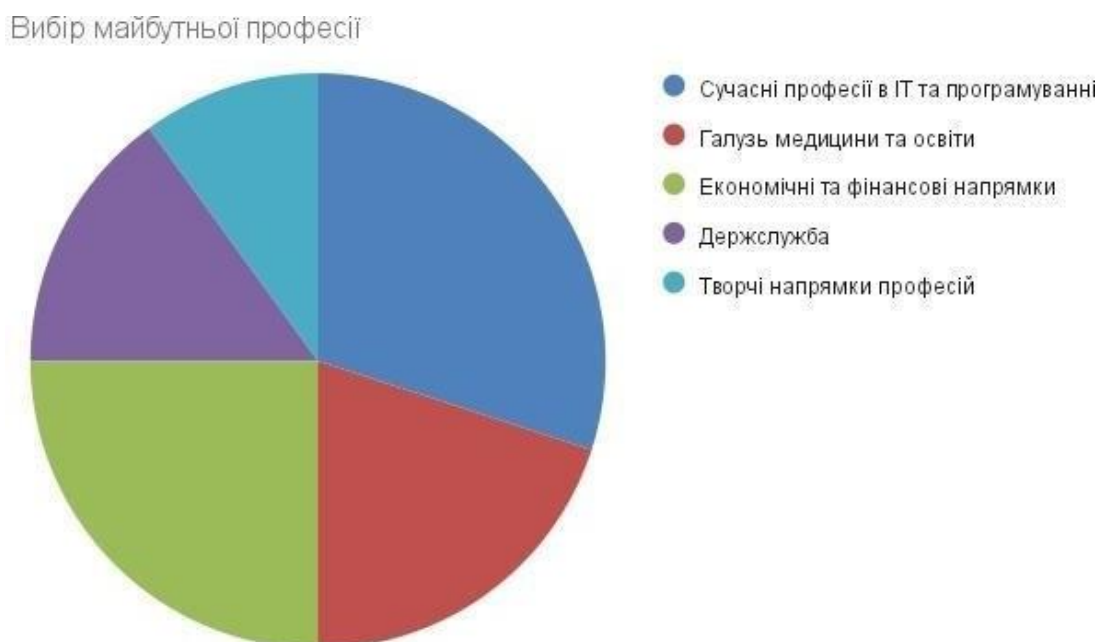

Рис. 2.4. Вибір майбутньої професії

Ті, хто ще не визначився, вказували на загальні сфери, такі як "технології" або "мистецтво".

Особливості обраної професії: учасники розповіли про ті особливості обраної професії, які їм відомі. Наприклад, були зазначені технічні вимоги та можливості для креативної самореалізації у сучасних професіях ІТ.

Емоції, пов'язані з обраною професією: ті підлітки, які обрали професію (60 %), яка їм подобається, висловлювали позитивні емоції, такі як радість і зацікавленість.

Деякі виразили сумніви та негативні емоції, якщо вони не були впевнені в своєму виборі.

Мотиви вибору професії: учасники відзначили, що їх спонукає обрати саме цю професію. Мотиви включали фінансові результати (30 %), цікавість

(25%), власні здібності (20%), бажання допомогти іншим (10%) та можливості для самореалізації (15%).

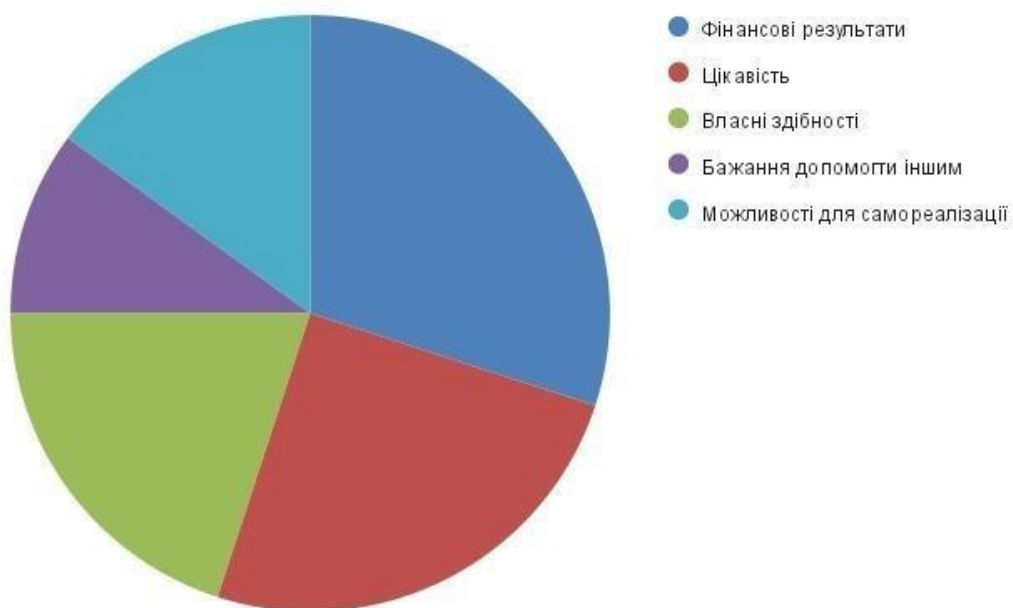

Рис. 2.5. Мотиви вибору професії

Фінансові результати та вибір професії: для більшості учасників фінансові результати виявилися важливим фактором при виборі майбутньої професії. Вони вказали, що хочуть мати стабільний дохід.

Вплив родини на вибір професії: більшість учасників (60%) стверджують, що родина впливає на їхній вибір професії, надаючи поради, сприяючи навчанню або надаючи підтримку.

Вплив друзів на вибір професії: 30% підлітків зазначають, що думка друзів важлива для них при виборі майбутньої професії, а інші 70% вважають це менш важливим фактором.

Вплив вчителів на вибір професії: вчителі також впливають на вибір майбутньої професії, надаючи поради та напрямки (50 % відмітили, що прислухаються до думки вчителів).

Фактори, що впливають на вибір професії: учасники назвали різні фактори, такі як власні інтереси (40%), потреби суспільства (10%), соціальні чинники (20%) та можливості для розвитку (30%).

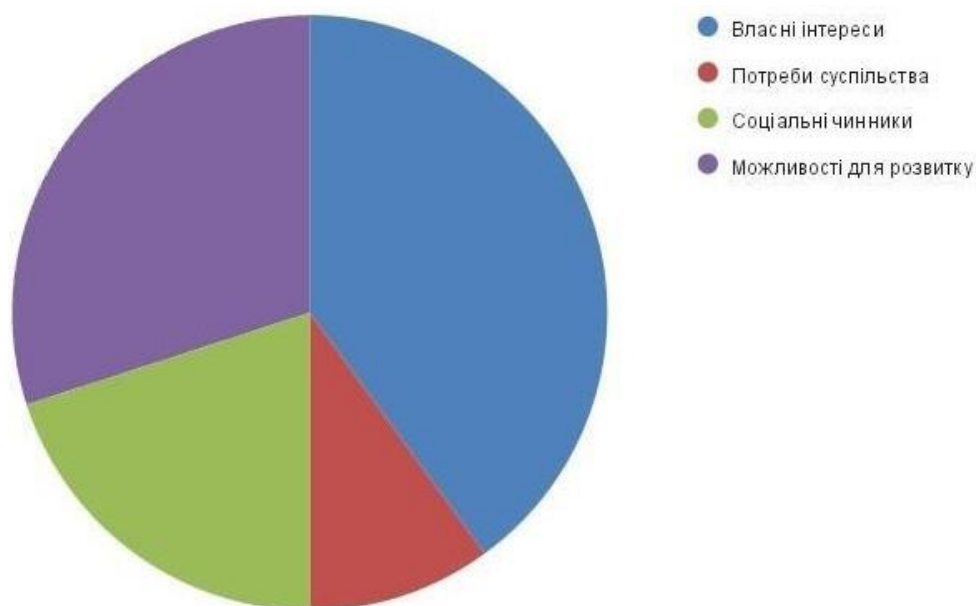

Рис. 2.6. Фактори, що впливають на вибір професії

Зразок для орієнтації при виборі професії: частина опитаних підлітків зазначили, що орієнтуються на відомих людей або відомих особистостей при виборі майбутньої професії (40 %). Наприклад, багато з них зазначили тренерів у сфері ІТ, які їх надихають.

Професії для сучасних чоловіків: 30% підлітків вважають, що для сучасних чоловіків актуальними є професії в області інформаційних технологій та програмування, оскільки ці сфери надають можливості для технологічного розвитку та кар'єрного зростання, 35 % вказали професії пов'язані з екстримом: серед яких військові та рятувальники, 35 % вказали сферу управління та виробництва.

Професії для сучасних жінок: на думку опитуваних, для сучасних жінок актуальними є професії в сферах освіти (30%), медицини (30%), соціальної роботи (25%) та мистецтва (15%) , оскільки ці сфери часто вимагають спілкування.

Професії, асоційовані із "успішним чоловіком": учасники опитування асоціюють поняття "успішний чоловік" із професіями високого статусу, такими як програміст, інженер, підприємець, оскільки ці професії зазвичай приносять високий дохід і вимагають технічної експертизи.

Професії, асоційовані із "успішною жінкою": підлітки асоціюють поняття "успішна жінка" з професіями, де важлива соціальна або мистецька активність, такими як вчителька, медсестра, художниця або виконавиця, оскільки ці професії дозволяють виявляти креативність і дбайливість.

Професійне самовизначення підлітків відображає різноманітність їхніх інтересів і прагнень. За результатами дослідження виявлено, що більше половини учасників (60%) вже обрали конкретну професію чи сферу, вказуючи на різні напрямки, такі як інформаційні технології, медицина, освіта, економіка та фінанси.

Щодо особливостей обраної професії, підлітки акцентують увагу на технічних вимогах, можливостях для творчої самореалізації та емоціях, пов'язаних із своїм вибором.

Мотиви вибору професії включають фінансові аспекти, цікавість, власні здібності, бажання допомагати іншим і можливості для саморозвитку. Фінансові результати виявилися важливим фактором для багатьох, прагнучи забезпечити стабільний дохід.

Вплив родини на вибір професії є значущим для більшості учасників, а вчительські поради та напрямки впливають на половину учасників. У той час як деякі підлітки орієнтуються на відомих особистостей, інші визначають свої майбутні шляхи, керуючись власними інтересами та соціальними факторами.

Таким чином, професійне самовизначення підлітків виявляється індивідуалізованим і впливає на їхні майбутні кар'єрні шляхи та особисті досягнення.

Важливо узагальнити отримані результати дослідження.

Таблиця 2.1.

Основні аспекти професійного самовизначення підлітків

Аспект	Результати
Вибір майбутньої професії	60% вже обрали конкретну професію або сферу

Особливості обраної професії	Технічні вимоги, творча самореалізація, емоції
Мотиви вибору професії	Фінансові результати, цікавість, здібності, допомога, саморозвиток
Фінансові результати та вибір професії	Важливий фактор для більшості учасників
Вплив родини на вибір професії	Значущий, надання порад та підтримка
Вплив друзів на вибір професії	Для 30% важливий, для інших менш значущий
Вплив вчителів на вибір професії	50% прислуховуються до думки вчителів
Фактори, що впливають на вибір професії	Власні інтереси, потреби суспільства, соціальні чинники, можливості для розвитку
Зразок для орієнтації при виборі професії	Орієнтація на відомих особистостей (40%)
Професії для сучасних чоловіків	ІТ (30%), екстрим (35%), управління та виробництво (35%)
Професії для сучасних жінок	Освіта (30%), медицина (30%), соціальна робота (25%), мистецтво (15%)
Асоціації із "успішним чоловіком"	Програміст, інженер, підприємець
Асоціації із "успішною жінкою"	Вчителька, медсестра, художниця, виконавиця

Ці дані вказують на індивідуальний та різноманітний підхід підлітків до професійного самовизначення, де кількісні та якісні аспекти взаємодіють у формуванні їхніх кар'єрних виборів.

Дослідження показало, що у підлітковому віці багато учасників ще не визначилися з майбутньою професією, але вони активно розглядають різні варіанти та мають різні мотиви для свого вибору. Вплив родини, друзів та вчителів виявився значущим, а деякі молоді люди орієнтуються на відомих

особистостей при виборі майбутньої професії. Асоціації з поняттями "успішний чоловік" та "успішна жінка" також варіюються залежно від особистих переконань підлітків.

2.3 Співвідношення гендерної ідентичності та професійного самовизначення підлітків

Проведемо аналіз результатів, отриманих під час емпіричного дослідження.

За методикою дослідження типу гендерної ідентичності (тест С.Бем) було отримано наступні результати, подані графічно на рис.2.7 і 2.8.

Тип гендерної ідентичності у хлопців

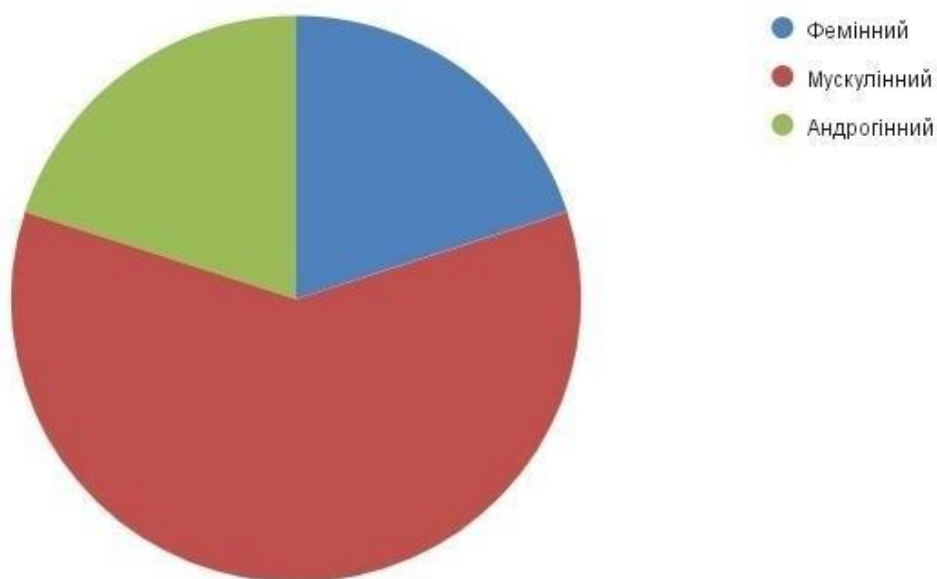

Рис. 2.7. Розподіл результатів опитування підлітків щодо визначення типу гендерної ідентичності за опитувальником С. Бем (хлопці)

Тип гендерної ідентичності у дівчат

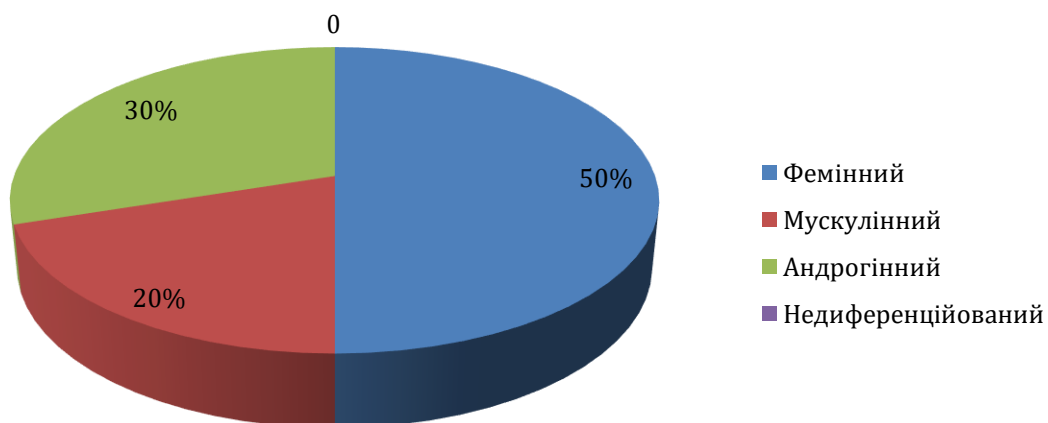

Рис. 2.8. Розподіл результатів опитування підлітків щодо визначення типу гендерної ідентичності за опитувальником С. Бем (дівчата)

Отже, як видно із рис. 2.1. та 2.2. за результатами опитування з використанням методики дослідження типу гендерної ідентичності (С.Бем), можна зробити такі висновки:

Серед опитаних хлопців, 60% виявилися мускулінними у своїй гендерній ідентичності, що означає, що вони сильно ідентифікують себе з традиційними чоловічими ролями, ще у 20% хлопців спостерігається фемінний тип гендерної ідентичності, андрогенний тип ідентичності було виявлено у 20 %, тобто особам притаманні риси, як чоловічої так і жіночої статі.

За результатами опитування серед дівчат 50% виявилися фемінними, 30% - андрогінними, що означає, що вони почувають себе як жінки, але можуть також мати риси, які вважаються традиційно чоловічими, у 30 % опитаних дівчат спостерігається маскулінний тип гендерної ідентичності.

У загальному, серед учасників емпіричного дослідження виявлено, що 60% хлопців і 50% дівчат ідентифікуються відповідно з маскулінним та фемінним типами гендерної ідентичності. Андрогінний тип притаманний 20% хлопцям і 30% дівчат. В обох виборках не виявлено недиференційованого типу ідентичності.

Отримані результати свідчать про різноманітність гендерних ідентичностей серед опитаних хлопців і дівчат. Деякі мають більше традиційні риси своєї статі, тоді як інші можуть відчувати себе більш андрогінними і почувати вільність в обранні гендерної ролі.

Співвідношення між гендерною ідентичністю та професійним самовизначенням відображається у розподілі професійних уподобань за гендерною ідентичністю:

- Маскулінна ідентичність: найбільше представлена в галузі інформаційних технологій (40%).

- Фемінна ідентичність: популярні професії в сферах освіти та медицини (30%).

- Андрогінна ідентичність: високий інтерес до економічних та фінансових напрямків (45%).

Співвідношення можна відобразити у таблиці:

Таблиця 2.2

Співвідношення показників гендерної ідентичності та професійного самовизначення підлітків

Гендерна ідентичність	Показники професійного самовизначення підлітків		
	Спрямованість особистості (Методика спрямованості особистості Б.Басса)	Найактуальніші сучасні професії (Авторський опитувальник)	Професійні схильності (Методика визначення схильності до певної професійної діяльності Л.Йованши)
Маскулінна	спрямованість на справу (40%)	30% підлітків вважають, що для сучасних чоловіків актуальними є професії в області інформаційних технологій та програмування, оскільки ці сфери надають можливості для технологічного розвитку та кар'єрного зростання, 35 % вказали	Робота на виробництві (25%), екстремальні види

		професії пов'язані з екстримом: серед яких військові та рятувальники, 35 % вказали сферу управління та виробництва.	
Фемінна	Спрямованість на спілкування (45%)	професії в сферах освіти (30%), медицини (30%), соціальної роботи (25%) та мистецтва (15%)	Робота з людьми (25%), планово-економічні види діяльності (25%)
Андрогінна	інтерес до економічних та фінансових напрямків (45%).	економічні та фінансові напрямки майбутньої професії обрали 25 %, роботу на держслужбі обрали 15 %	планово-економічні види діяльності (25%)

З результатів, наведених у таблиці, бачимо, що для маскулінної гендерної ідентичності є характерною спрямованість на справу у 40% опитаних, що співвідноситься з високим інтересом до сфер інформаційних технологій та екстремальних видів діяльності, таких як військові та рятувальники (35%).

З іншого боку, фемінної гендерної ідентичності є характерною спрямованість на спілкування у 45% опитаних, що співвідноситься в аспекті професійного самовизначення із відданістю професіям в сферах освіти (30%), медицини (30%), соціальної роботи (25%) та мистецтва (15%). Важливим показником є також професійні схильності, де підлітки із маскулінною ідентичністю проявляють вищий інтерес до технічних та екстремальних сфер,

тоді як з фемінною ідентичністю виявляють схильність до гуманітарних та соціальних професій.

Отримані результати підкреслюють важливість розуміння гендерних особливостей для ефективного формування індивідуальних професійних траєкторій підлітків. Це свідчить про те, що гендерна ідентичність може впливати на вибір професійних сфер та спрямованість особистості, що є важливим у контексті кар'єрного самовизначення молоді. Урахування цих аспектів дозволяє забезпечити більш інклюзивні та гендерно збалансовані можливості розвитку для підлітків.

Висновки емпіричного дослідження підтверджують співвідношення між гендерною ідентичністю та професійним самовизначенням підлітків. Маскулінне самовизначення частіше спрямоване на галузі інформаційних технологій, водночас фемінне самовизначення виявляється у виборі сфер освіти та медицини. Андрогінне самовизначення визначає вибір у фінансових та економічних напрямках.

Це свідчить про необхідність прийняття індивідуалізованих підходів у професійному консультуванні підлітків, з урахуванням їхньої гендерної ідентичності. Зрозуміння цих взаємозв'язків може служити підґрунтям для розробки ефективних програм підтримки та настанов у виборі професійного шляху в молодшому віці.

Усі підгрупи підлітків виявили різні мотиви обрання професії, зокрема, фінансові результати, цікавість, власні здібності та бажання допомогти іншим. Значний вплив на їхні вибори виявляється через взаємодію з родиною, друзями та вчителями.

Враховуючи різноманіття факторів, що впливають на професійне самовизначення, важливо стимулювати розвиток у підлітків критичного мислення, самопізнання та рефлексії щодо їхніх цінностей та інтересів.

Загальна динаміка результатів свідчить про гнучкість та розмаїття виборів молоді, що вимагає індивідуального підходу у формуванні програм та підтримки для їхнього професійного розвитку.

Порівняльний аналіз гендерної ідентичності та професійного самовизначення підлітків вказує на тенденції, де андрогінні та фемінні риси частіше співвідносяться з професіями в сфері соціальних та мистецьких галузей, тоді як маскулінні риси асоціюються з технічними та інженерними професіями.

Результати кореляційного аналізу свідчать про взаємозв'язок між гендерною ідентичністю та вибором професії. Наприклад, андрогінність частіше пов'язана з більшою готовністю ризику та творчим підходом до професійного самовизначення.

Висновки підкреслюють важливість розуміння впливу гендерної ідентичності на формування професійних уподобань у підлітків, щоб створювати ефективні підходи до їхнього кар'єрного розвитку.

Висновки до розділу 2

У цьому розділі ми провели емпіричне дослідження, спрямоване на вивчення професійного самовизначення підлітків та його взаємозв'язку з гендерною ідентичністю.

Дослідження показало, що у підлітковому віці багато учасників ще не визначилися з майбутньою професією, але вони активно розглядають різні варіанти та мають різні мотиви для свого вибору. Вплив родини, друзів та вчителів виявився значущим, а деякі молоді люди орієнтуються на відомих особистостей при виборі майбутньої професії.

Більше половини учасників (60%) вже визначилися щодо майбутньої професії або сфери, де переважають сучасні галузі ІТ, медицини та економіки.

При виборі професії молоді люди звертають увагу на технічні вимоги, можливості для творчої самореалізації та емоційні аспекти, що свідчить про бажання поєднати практичність і задоволення від професійного вибору.

Фінансові результати, цікавість, власні здібності, бажання допомогти іншим та можливості для саморозвитку виявилися основними мотивами, які спрямовують підлітків у виборі кар'єрного шляху.

Стабільний дохід визнаний як важливий фактор для більшості учасників, відображаючи їхню готовність до матеріальної незалежності.

Родина грає значущу роль у виборі професії, надаючи поради та підтримку, в той час як половина учасників вислуховує думку вчителів.

Виявлено спільні емоційні аспекти та мотиви вибору. Зокрема, для хлопців актуальні інноваційні та технічні напрями (ІТ, екстрим), а для дівчат - соціально-гуманітарні та творчі сфери (освіта, медицина, мистецтво).

Виявлені відмінності в асоціаціях свідчать про різноманітні уявлення підлітків про успішні чоловічі та жіночі образи у сучасному суспільстві.

Значний вплив на процес формування гендерної ідентичності мають гендерні стереотипи. Гендерні стереотипи розглядаються сучасними дослідниками у вигляді соціально конструйованих категорій «маскулінності»

та «фемінінності», які мають різні підтвердження та прояви, залежно від статі, поведінки, різних розподілів чоловіків і жінок всередині соціальних ролей і супроводжуються підтримкою психологічних потреб людини поводитися в соціально бажаній манері і відчувати себе впевнено та несуперечливо.

У результаті дослідження багато підлітків виявили зацікавленість у сферах інформаційних технологій, медицини та економіки. Ці вибори можуть бути впливовані родинними, соціокультурними та освітніми чинниками.

Результати свідчать, що андрогінні та фемінні риси пов'язані з вибором професій в сферах соціального та мистецького спрямування, тоді як маскулінні риси асоціюються із технічними та інженерними сферами.

Андрогінність пов'язана з більшою готовністю до ризику у виборі професії, що може вказувати на творчий та експериментальний підхід до кар'єрного самовизначення.

Вплив родини та вчителів на вибір професії визначається як важливий, що підкреслює необхідність співпраці з цими соціальними впливами для підтримки ефективного професійного розвитку підлітків.

Дослідження вказує на різноманітність та індивідуальний підхід підлітків до професійного самовизначення:

Когнітивна складова. Підлітки демонструють різні рівні розуміння щодо вибору професії. Багато з них активно розглядають різні варіанти та звертають увагу на технічні аспекти, соціальні чинники та вплив родини, друзів і вчителів.

Емоційна складова. Обрана професія викликає різні емоції. Ті, хто зробив вибір, який подобається, висловлюють радість та зацікавленість. Однак існують і ті, хто сумнівається, викликаючи негативні емоції.

Поведінкова складова. Мотиви для вибору професії різноманітні, включаючи фінансові аспекти, цікавість, власні здібності, бажання допомогти іншим та можливості для самореалізації. Учасники дослідження також зазначили важливість впливу родини, друзів і вчителів.

Ці висновки підкреслюють складність процесу професійного самовизначення та важливість врахування гендерних аспектів при розробці програм та порад щодо кар'єрного консультування серед підлітків.

Для маскулінної гендерної ідентичності є характерною спрямованість на справу у 40% опитаних, що співвідноситься з високим інтересом до сфер інформаційних технологій та екстремальних видів діяльності, таких як військові та рятувальники (35%).

З іншого боку, фемінної гендерної ідентичності є характерною спрямованість на спілкування у 45% опитаних, що співвідноситься в аспекті професійного самовизначення із відданістю професіям в сферах освіти (30%), медицини (30%), соціальної роботи (25%) та мистецтва (15%). Важливим показником є також професійні схильності, де підлітки із маскулінною ідентичністю проявляють вищий інтерес до технічних та екстремальних сфер, тоді як з фемінною ідентичністю виявляють схильність до гуманітарних та соціальних професій.

Отримані результати підкреслюють необхідність усвідомлення гендерних різниць для успішного формування індивідуальних професійних шляхів підлітків. Це свідчить про те, що гендерна ідентичність може впливати на вибір професійних напрямків та спрямованість особистості, що стає ключовим аспектом у формуванні професійного самовизначення молоді. Врахування цих аспектів допомагає створити більш інклюзивні та гендерно збалансовані можливості для розвитку підлітків.

РОЗДІЛ 3

РОЗРОБКА ПРОГРАМИ ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНОГО САМОВИЗНАЧЕННЯ ПІДЛІТКІВ

3.1. Психолого-педагогічні засоби формування професійного самовизначення підлітків

Професійне самовизначення - це процес вибору напрямку розвитку, сфери реалізації якостей та цінностей особистості, який триває протягом усього професійного життя, охоплюючи вибір професії та постійну рефлексію [74].

Аналіз структури професійного самовизначення та психолого-педагогічних засад формування готовності до професійного самовизначення, які розроблені О. Мельником, О. Моріном, А. Федоришиною, С. Чистяковою та іншими, включає розгляд професійного самовизначення в умовах профільного навчання, як висвітлено Л. Гуцаном, О. Мельником, О. Моріном, І. Ткачуком, З. Охріменко, О. Пархоменко та іншими. Основною метою професійного самовизначення є поступове формування у старшокласника внутрішньої готовності до самостійного розвитку, коригування та реалізації перспектив у сфері професійного чи особистісного росту. Це також означає готовність розглядати себе як постійно розвиваючийся, самостійно знаходячи особистісно значущі смисли в конкретній професійній діяльності. Але більшість учнів не відчуває природженої потреби в професійному самовизначенні, тому потрібно активно сприяти цьому процесові. У сфері педагогіки під професійним самовизначенням школярів розуміють систематичну та усвідомлену діяльність, спрямовану на готовність до професійного вибору за умови надання педагогічної підтримки. Готовність до професійного вибору, її здійснення І. Дементьєв розглядає як центральний елемент структури професійного самовизначення, оскільки вона виникає в результаті взаємодії всіх інших елементів цієї структури. Морін, Мельник та їх колеги визначили готовність учнів старших класів до професійного

самовизначення як суттєве особистісне новоутворення, що полягає в здатності учнів обирати напрям свого майбутнього професійного шляху за допомогою узгодження знань про зміст і структуру професій, їх вимог до суб'єкта з урахуванням сформованих в процесі розвитку пріоритетних можливостей та потреб.

Дослідники встановили, що це новоутворення розвивається учнями в умовах профільного навчання завдяки систематичному впливу педагогів. Важливість проблеми професійного самовизначення та її висока актуальність, разом із недостатньою обробкою науково-методичного та практичного аспектів, вимагають від педагогічної науки визначення ефективних і практичних засобів для її розв'язання [25].

Професійне самовизначення підлітків є складним процесом, що включає в себе вплив різних психолого-педагогічних чинників, зокрема гендерного аспекту, який визначається суспільними очікуваннями та стереотипами, пов'язаними із маскуліністю та фемінністю.

Маскулінні та фемінні ролі можуть впливати на сприйняття та обрання підлітками свого професійного майбутнього. Традиційні стереотипи можуть формувати очікування щодо обрання певних професій відповідно до статевих ролей. Наприклад, підліткам може бути важливо враховувати соціокультурні норми, які пов'язані із їхньою статтю, і обирати професії, які сприймаються як "типові" для чоловіків чи жінок.

Психолого-педагогічні засоби для формування професійного самовизначення повинні враховувати цей гендерний аспект і сприяти свободі вибору незалежно від статевих ролей. Важливо стимулювати у підлітків розвиток їхніх інтересів та здібностей, надаючи можливості для вивчення різноманітних професій, незалежно від традиційних стереотипів.

Гендерно-чутливий підхід до психолого-педагогічних програм може сприяти зменшенню обмежень, які можуть виникнути внаслідок стереотипів про те, які професії "підходять" для чоловіків або жінок. Засоби виховання та консультування повинні акцентувати на індивідуальних здібностях та цілях

кожного підлітка, розширюючи його уявлення про можливості у виборі професійного шляху.

Для підтримки професійного самовизначення підлітків важливо впроваджувати практичні заходи, такі як інформаційні сесії, які розширюють їхні знання про різні сфери професійної діяльності. Також корисними є менторські програми, де підлітки можуть отримати досвід від представників різних професій, незалежно від їхньої статі.

Розвиваючи навички вибору кар'єри, важливо сприяти формуванню у підлітків самостійності та вміння аналізувати свої інтереси та цінності. Також необхідно враховувати важливість розвитку комунікаційних навичок, що дозволяють їм виражати свої думки, брати участь у співбесіді та взаємодіяти з різними професійними середовищами.

У вихованні підлітків слід акцентувати на важливості рівноправ'я та можливості реалізації усіх особистісних потенцій, незалежно від гендерної належності. Педагогічні методи повинні сприяти розбудові у підлітків усвідомленого ставлення до гендерних ролей та сприяти розвитку їхньої унікальності.

В цілому, інтеграція гендерного аспекту у психолого-педагогічні засоби допомагає створювати сприятливий середовище для розвитку підлітків, що дозволяє їм обирати професійний шлях на основі власних здібностей та інтересів, а не обмежень стереотипів щодо гендерних ролей.

Додатковим важливим аспектом є створення безпечного і відкритого простору для обговорення гендерних питань та професійного самовизначення. Педагоги та батьки можуть впливати на усвідомлення підлітками того, як гендерні очікування можуть впливати на їхні вибори та можливості.

Культура підтримки та розуміння гендерних різниць може допомагати підліткам перетворювати стереотипи на можливості. Важливо враховувати, що гендерна рівність у сфері професійного вибору не лише сприяє індивідуальному розвитку, але й сприяє побудові більш рівноправного суспільства.

Психолого-педагогічні програми можуть також включати елементи самооцінки та рефлексії, допомагаючи підліткам розкрити свої індивідуальні переваги та амбіції. Важливо створювати умови, де молоді люди можуть бути впевненими у своїх власних здібностях та вільно обирати професійний шлях.

Загалом, психолого-педагогічні засоби для формування професійного самовизначення підлітків повинні активно враховувати гендерний аспект, сприяючи розбудові у підлітків гнучкого та відкритого підходу до вибору професії, що відповідає їхнім індивідуальним потребам і цінностям.

Формування професійного самовизначення підлітків є важливою частиною їхнього особистісного розвитку і вибору майбутньої професії. Психолого-педагогічні засоби можуть значно сприяти цьому процесу. Серед основних засобів та методик щодо формування професійного самовизначення підлітків виділяють кар'єрне консультування, тестування та оцінку, отримання практичного досвіду, психологічні тренінги, освітні програми, участь батьків, менторство та роботу над цінностями.

Кар'єрне консультування є важливою складовою формування професійного самовизначення підлітків. Цей підхід передбачає індивідуальні консультації з фахівцями, які допомагають підліткам розкрити свій потенціал, з'ясувати свої інтереси та цінності, і визначитися щодо майбутньої професійної діяльності.

Використання тестів та психометричних методик у процесі формування професійного самовизначення підлітків є ефективним способом визначення їхніх схильностей, обдарувань та потенціалу. Оцінка за допомогою цих інструментів може допомогти підліткам зрозуміти свої індивідуальні особливості та прийняти обдумані рішення щодо майбутнього.

Отримання практичного досвіду або стажування є важливою складовою формування професійного самовизначення підлітків. Цей практичний досвід дозволяє їм отримати безпосереднє знайомство з реальними умовами та вимогами обраної професії, а також перевірити свої схильності та інтереси.

Психологічні тренінги та семінари є також важливою частиною процесу формування професійного самовизначення підлітків, оскільки вони сприяють розвитку навичок та здібностей, необхідних для успішного вибору та розвитку професії.

Розробка спеціалізованих освітніх програм і предметів є важливим елементом підготовки підлітків до вибору професії та формування їхнього професійного самовизначення. Ці освітні програми допомагають підліткам отримати більше інформації про різні сфери професійної діяльності та розкрити свої інтереси і схильності.

Участь батьків у формуванні професійного самовизначення підлітків має велике значення, оскільки батьки можуть бути важливими впливовими факторами у процесі вибору майбутньої професії.

Менторство є ефективним засобом підтримки підлітків у процесі формування їхнього професійного самовизначення. Досвідчені ментори можуть надати цінний практичний досвід, поради та підтримку.

Робота над формуванням особистих цінностей та переконань є важливим етапом в підготовці підлітків до вибору майбутньої професії. Це допомагає їм краще зрозуміти, які професійні шляхи і цілі відповідають їхнім особистим цінностям та життєвим переконанням.

У даний час сучасна економіка стала орієнтуватися на розробку інтелектуальних продуктів, на високі технології, у зв'язку з чим змінюється устрій суспільства і формуються нові цінності [1]. Технічний прогрес дає можливість для творчості та вирішення складніших завдань, але в той же час підвищує вимоги до професійної кваліфікації трудящих [2]. Зростає попит саме на працівників, які мають універсальні навички, а не на вузьких фахівців. На тих, хто може швидко пристосуватися під дійсність, що активно змінюється, хто може вчитися, рости, нестандартно підходити до вирішення різноманітних завдань [3]. Зростає значущість формування гнучких чи універсальних навичок (англ. *soft skills*), які відносяться до широкого набору навичок, компетенцій, моделей поведінки, установок та особистих якостей, що

дозволяють людям ефективно орієнтуватися у навколишньому середовищі, якісно працювати, взаємодіяти з людьми та досягати поставлених цілей [24].

Однією з особливостей професійного визначення сучасності Є.І. Костенко вважає таке поняття як «професійний запінг», який має на увазі постійний пошук себе, освоєння нових повноважень, динамічний перехід до нових знань, професійний розвиток [5]. Така специфіка відбивається на багатьох сферах сучасного суспільства, в тому числі на вимогах до освіти і особливо профорієнтації учнів. Старі професії йдуть і з'являються нові. Класичні методи професійного самовизначення стали втрачати свою ефективність, оскільки зараз місце у житті стало визначатися не вибором з доступних можливостей, а усвідомленим створенням можливостей своїми руками. Американський біолог, соціобіолог, письменник Е.О. Вілсон зазначає, що сучасний світ поглинають потоки інформації, і саме зараз він потребує прийняття мудрих рішень, а саме фахівців, які зможуть грамотно опрацювати необхідну інформацію та зробити мудрий вибір [16].

Рівень досягнень та розвитку у майбутній діяльності багато в чому залежить від професійного самовизначення ще в юному віці. Як зазначає Г. Костюк, це складний особистісний процес, який надає кожному підлітку можливість активного визначення власної траєкторії з метою встановлення сенсу своєї майбутньої професійної діяльності [7].

У профорієнтаційній роботі з підлітками необхідно прагнути до створення таких умов, які дозволять учням розвивати вміння, навички, спрямовані на їхню професійну самореалізацію. Вони допоможуть пристосуватися їм у сучасному світі, що швидко змінюється. Тому одним із головних завдань освітнього закладу є виявлення таких форм та методів психолого-педагогічної роботи, за допомогою яких можна було б формувати цивілізований образ поведінки та думок підростаючого покоління. Для її вирішення дуже важливо сформувати високий рівень готовності учнів до їхнього усвідомленого вибору професії.

На думку А.І. Кулакова, професійна усвідомленість є базовим елементом у структурі психологічної готовності до професійного самовизначення [28]. Крім неї, важливо виділити мотивацію, особисті якості підлітка, особливості здоров'я, вміння та навички [9, с. 237]. Професійна усвідомленість базується на ключових умовах: 1) наскільки той, хто навчається, вміє аналізувати себе і знає свої інтереси і схильності; 2) ким хоче бути; 3) чи достатньо поінформований про вимоги та особливості майбутньої професії [76].

При вірному виборі професії у підростаючого покоління з'являються можливості подальшого досягнення успіху та розвитку своєї діяльності. Виникає потреба в особистісному самовираженні, що сприяє емоційному задоволенню, отже, і позитивного впливу з їхньої психологічне здоров'я довгі роки. Важливою особливістю цього періоду є самоідентифікація учнів, поява роздумів, вкладених у аналіз себе. Підліток починає запитувати себе: «Хто я? Ким я хочу стати? Які здібності я маю? Які в мене ідеали? Чи розвиваються у мене вольові якості, наполегливість, цілеспрямованість, вміння долати труднощі? [61].

Професійне самовизначення підлітків можна зарахувати як до психологічної і педагогічної проблем, так і до суспільної. Мотиваційний компонент та базові цінності до майбутньої професії закладаються ще у підлітковому віці, в одному з найважливіших періодів у житті людини. Відбувається становлення нових мотивів, зміна самосвідомості, підвищується важливість своїх цінностей. У підлітків виникає бажання та прагнення визначити самостійно свій подальший шлях, без участі батьків та дорослих. При цьому в процесі прийняття рішень у тих, хто навчається, виникають певні труднощі. Підлітки ще здатні співвідносити вимоги обраної професії зі своїми індивідуальними якостями. Учні підходять до вибору професії поверхово, не співвідносять свої мрії із практичною діяльністю [77]. У цьому віковому періоді підлітками рухає не цікавість до знань, а бажання будувати стосунки та створювати щось нове. У тих, хто навчається, з'являється особистісний сенс

вибору професії, співвіднесення його зі своїми можливостями, уявленнями про власні ідеали.

Як зазначає Л. Виготський, підлітки починають розуміти, що від того який вони зробили вибір зараз, може залежати подальший сценарій їх життя, що реалізує різні кар'єрні орієнтації в майбутньому [73]. У них виникає необхідність усвідомлення та оцінки зовнішніх та внутрішніх факторів ситуації та визначення її подальшого розвитку.

У підсумку цього підрозділу можна зазначити, що психолого-педагогічні засоби відіграють важливу роль у формуванні професійного самовизначення підлітків. Використання цих засобів, які враховують психологічні та педагогічні аспекти, сприяє розвитку внутрішньої готовності до самостійного вибору професійного шляху. Педагогічна підтримка, спрямована на усвідомлену діяльність учнів, робить можливим досягнення готовності до професійного вибору. Цей підхід визнається ключовим елементом у структурі професійного самовизначення та сприяє поступовому формуванню у підлітка вмінь самостійно будувати, коригувати та реалізовувати свої професійні та особистісні перспективи.

3.2. Розробка програми формування професійного самовизначення підлітків з урахуванням їх гендерної ідентичності

За результатами дослідження можна виділити декілька потенційних проблем у професійному самовизначенні підлітків:

1. Неоднозначність вибору. Багато учасників дослідження ще не визначилися з майбутньою професією (40%), що може свідчити про невизначеність та невпевненість у їхньому кар'єрному шляху.
2. Відсутність глибокого самовизначення. Основна частина опитаних підлітків виявила середній рівень саморозуміння, що може говорити про недостатню свідомість про власні здібності та інтереси.
3. Вплив зовнішніх факторів. Значущий вплив родини та частковий вплив друзів на вибір професії може призводити до втрати індивідуальності та піддавати вагу чужим очікуванням.
4. Низький рівень автономії. За результатами методик визначення автономії, значна частина підлітків має середній рівень, що свідчить про можливий недостатній розвинений внутрішній локус контролю.
5. Стереотипи вибору професій за статевими ознаками. Зазначені у дослідженні статеві асоціації із певними професіями можуть обмежувати вибір підлітків та створювати стереотипи стосовно того, які професії вважаються "чоловічими" або "жіночими".

Далі визначимо аспекти, які варто включити під час розробки програми. Важливо врахувати гендерну ідентичність як ключовий фактор у формуванні професійного самовизначення. Засновуючись на результатах дослідження, можна врахувати такі аспекти:

1. Індивідуалізований підхід. Розробити програму, яка дозволяє враховувати індивідуальні особливості гендерної ідентичності кожного підлітка. Сприяти розвитку різних аспектів гендерної ідентичності, надаючи можливість для самовираження.

2. Поради щодо гендерно чутливих професій. Включити в програму поради та інформацію щодо різних професій, уникаючи стереотипів і допомагаючи підліткам розглядати широкий спектр кар'єрних можливостей.

3. Сприяння автономії. Розробити модулі, які допомогатимуть підліткам розпізнавати власні цінності та інтереси незалежно від статевих очікувань, сприяючи внутрішній мотивації та самовизначенню.

4. Партнерство із сім'єю та освітнім середовищем. Включити участь родини та шкільного середовища в програму, створюючи можливості для відкритого обговорення гендерних ролей та кар'єрних можливостей.

5. Тренінги та розвивальні заходи. Організувати тренінги та заходи, які сприяють розвитку критичного мислення щодо гендерних стереотипів та надають підтримку усвідомленню власної гендерної ідентичності.

6. Психологічна підтримка. Забезпечити доступ до психологічної підтримки для підлітків, де вони можуть обговорити свої гендерні переживання та їхнє вплив на професійне самовизначення.

Ця програма має стимулювати розвиток гендерної ідентичності як фактора, що впливає на формування професійного самовизначення, надаючи підтримку та засоби для рефлексії підлітками над їхнім кар'єрним шляхом.

Нижче запропоновано практичну розробку програми щодо формування професійного самовизначення підлітків, яка включає в себе різні етапи та модулі.

Назва програми: "Шлях до моєї майбутньої професії"

Тривалість: Рекомендується проводити програму протягом 12-16 тижнів, залежно від обсягу матеріалу та ресурсів.

Модуль 1: Знайомство з професійними можливостями (2 тижні)

Урок 1: Визначення поняття професії та ринку праці (2 години)

- Вступ до програми та мета навчання.
- Поняття професії та її роль у житті.
- Вивчення сучасного ринку праці та його особливостей.

- Завдання для самостійного дослідження: обговорення вибору та мотивації щодо професійного самовизначення.

Урок 2: Дослідження різних професійних галузей та спеціальностей (2 години)

- Огляд різних професійних галузей та сфер діяльності.
- Пошук та аналіз інформації про різні професії.
- Вивчення переваг та недоліків різних професій.
- Робота у групах для обговорення результатів дослідження.

Урок 3: Огляд сучасних тенденцій у світі праці (2 години)

- Дослідження сучасних тенденцій у розвитку професій та технологій.
- Вплив змін у суспільстві на вибір професії.
- Обговорення майбутніх перспектив та трендів у світі праці.
- Завдання на написання коротких есе на тему "Моє бачення майбутньої професії".

Модуль 2: Розвиток ключових навичок (3 тижні)

Урок 4: Комунікаційні навички та співробітництво (2 години)

- Розвиток навичок ефективної комунікації та взаємодії з іншими.
- Важливість співробітництва та роботи у команді в професійному житті.
- Роль міжособистісних відносин у кар'єрному успіху.
- Практичні вправи та ролеві ігри для розвитку комунікаційних навичок.

Урок 5: Самоменеджмент та планування кар'єри (2 години)

- Вивчення навичок самоменеджменту та організації часу.
- Планування кар'єри та визначення основних кроків для досягнення професійних цілей.
- Роль самодисципліни та самоконтролю у досягненні успіху.
- Розробка особистого плану розвитку кар'єри.

- **Урок 6: Розвиток креативності та розв'язання проблем (2 години)**
- Визначення ролі креативності у професійній діяльності.
- Техніки стимулювання та розвитку креативного мислення.
- Вивчення методів розв'язання проблем та прийняття рішень.
- Практичні завдання на розвиток креативних навичок та вирішення завдань.

Модуль 3: Відкриття власної ідентичності (3 тижні)

Урок 7: Самовизначення цінностей та інтересів (2 години)

- Визначення основних цінностей та принципів, які керують життям.
- Аналіз власних інтересів та сильних сторін.
- Визначення, як ці цінності та інтереси відображаються на виборі професії.
- Завдання на розробку особистого портфоліо цінностей та інтересів.

Урок 8: Роль особистості у виборі професії (2 години)

- Розвиток самосвідомості та розуміння власної особистості.
- Визначення власного стилю роботи та підходу до завдань.
- Аналіз та порівняння особистих особливостей з вимогами конкретних професій.
- Обговорення важливості відповідності професії особистим характеристикам.

Урок 9: Створення особистого професійного образу (2 години)

- Розробка особистого бренду та професійного образу.
- Вивчення прикладів успішних професіоналів та їхніх образів.
- Розвиток публічних виступів та презентаційних навичок.
- Практичні завдання на створення особистого портфоліо та власного бренду.

Модуль 4: Гендерна рівність та професійне самовизначення (2 тижні)

Урок 10: Розуміння гендерних стереотипів у виборі професій (2 години)

- Огляд гендерних ролей та стереотипів у виборі професій.
- Аналіз впливу гендерних очікувань на професійні вибори підлітків.
- Обговорення позитивних та негативних аспектів гендерної ідентичності у професійному самовизначенні.

Урок 11: Розвиток гендерної чутливості та рівності (2 години)

- Вивчення понять гендерної чутливості та рівності в професійному оточенні.
- Тренування навичок сприйняття та підтримки гендерної різноманітності.
- Сприяння учасникам усвідомленню важливості гендерної рівності для всіх сфер життя, включаючи кар'єру.

Урок 12: Перегляд гендерних аспектів різних професій (2 години)

- Аналіз гендерних аспектів конкретних професій та галузей.
- Обговорення прикладів успішних жінок та чоловіків у різних професіях.
- Засоби сприяння рівності у представництві в різних галузях.

Урок 13: Заохочення гендерно рівних можливостей у кар'єрному розвитку (2 години)

- Перегляд політик та практик, спрямованих на створення гендерно рівних умов в робочому середовищі.
- Розробка стратегій для забезпечення гендерної рівності в кар'єрному розвитку.

- Обговорення важливості підтримки гендерних ініціатив на робочому місці.

Модуль 5: Дослідження конкретних професій (3 тижні)

Урок 14: Співбесіди з представниками різних професій (2 години)

- Організація зустрічей з представниками різних професій.
- Учасники мають можливість поставити питання професіоналам.
- Запис і аналіз вражень та важливої інформації про різні професії.
- Обговорення вражень та визначення, які професії викликали найбільший інтерес.

Урок 15: Стажування та практика в обраній галузі (2 години)

- Розгляд можливостей стажування та практики в різних професіях.
- Підготовка і планування стажування у вибраній галузі.
- Практичні завдання та завдання для стажування.
- Звіт про досвід стажування та враження від нього.

Урок 16: Вибір конкретної професії та планування кар'єри (2 години)

- Аналіз результатів попередніх уроків та стажування.
- Визначення конкретної професії та постановка мети в кар'єрному розвитку.
- Планування кроків для досягнення кар'єрних цілей.
- Розробка індивідуального плану кар'єри.

Модуль 6: Підготовка до майбутньої професії (3 тижні)

Урок 17: Підготовка документів для вступу до навчальних закладів або пошуку роботи (2 години)

- Розгляд вимог і процедур для вступу до навчальних закладів або пошуку роботи в обраній галузі.
- Підготовка необхідних документів, таких як резюме, мотиваційні листи, дипломи тощо.
- Практичні вправи на підготовку документів та співбесіди.

Урок 18: Розвиток навичок співбесіди та пошуку роботи (2 години)

- Техніки підготовки до співбесіди та розмови з роботодавцями.
- Роль готовності до співбесіди в успішному пошуку роботи.
- Симуляція співбесід та обговорення результатів.
- Підготовка до роботи в професійному середовищі.

Урок 19: Психологічна підготовка до змін у професійному житті (2 години)

- Розгляд адаптації до нового професійного середовища.
- Розробка стратегій для психологічного комфорту у новій ролі.
- Практичні завдання на розвиток резистентності до стресу в новому середовищі.
- Підготовка до початку роботи або навчання в обраній професії.

Модуль 7: Підтримка та слідкування (2 тижні)**Урок 20: Самооцінка та внутрішній розвиток (2 години)**

- Аналіз досягнень та зростання у професійному житті.
- Практичні завдання на розвиток навичок самооцінки.
- Рефлексія і самопізнання в контексті професійного розвитку.
- Планування подальших кроків у власному професійному зростанні.

Урок 21: Підтримка під час переходу в професійне середовище (2 години)

- Обговорення можливих труднощів та стресів під час переходу в нове професійне середовище.
- Засоби підтримки та психологічна підготовка для подолання перешкод.
- Розгляд можливостей для знаходження підтримки у робочому оточенні.
- Практичні вправи на розвиток соціальних навичок та співробітництво з колегами.

Урок 22: Постійне навчання та розвиток кар'єри (2 години)

- Значення постійного навчання та професійного розвитку.
- Розгляд можливостей для отримання нових навичок та кваліфікацій.
- Планування індивідуального шляху кар'єрного росту.
- Стратегії для підтримки інтересу та мотивації протягом кар'єри.

Модуль 8: Випуск і відзначення досягнень (1 тиждень)

Урок 23: Заключний огляд програми та відзначення досягнень учасників (2 години)

- Перегляд та оцінка всього курсу програми.
- Обговорення вражень з іншими учасниками та інструкторами.
- Нагородження сертифікатами або відзнаками учасників.

Урок 24: Планування подальших кроків у професійному розвитку (2 години)

- Подальший розвиток і кар'єрні цілі після завершення програми.
- Розробка плану подальших кроків і саморефлексія.
- Підготовка до вступу в обрану професійну галузь або пошуку роботи.
- Завершення програми з висловленням слів підтримки та надії на успіх у майбутньому.

Розроблена програма спрямована на те, щоб допомогти підліткам зробити осмислений та виважений вибір щодо своєї майбутньої професії та забезпечити їм підтримку на шляху до досягнення професійних цілей.

Висновки до розділу 3

Формування професійного самовизначення підлітків є важливим завданням в їхньому розвитку.

Професійне самовизначення - це процес вибору напрямку розвитку, сфери реалізації якостей та цінностей особистості, який триває протягом усього професійного життя, охоплюючи вибір професії та постійну рефлексію.

Професійне самовизначення підлітків можна зарахувати як до психологічної і педагогічної проблем, так і до суспільної. Мотиваційний компонент та базові цінності до майбутньої професії закладаються ще у підлітковому віці, в одному з найважливіших періодів у житті людини. Відбувається становлення нових мотивів, зміна самосвідомості, підвищується важливість своїх цінностей. У підлітків виникає бажання та прагнення визначити самостійно свій подальший шлях, без участі батьків та дорослих. При цьому в процесі прийняття рішень у тих, хто навчається, виникають певні труднощі.

Для формування професійного самовизначення підлітків можна використовувати різні психолого-педагогічні засоби. Наприклад, проведення профорієнтаційних зустрічей та семінарів з представниками різних професій, які можуть поділитися своєю досвідом і розповісти про особливості своєї роботи. Семінари з психологами і кар'єрними консультантами також можуть бути корисними, як і використання професійних тестів та апробація різних методик оцінки інтересів, навичок і потенціалу підлітків щодо вибору професії.

Важливим є надання можливості підліткам звертатися до психолога чи кар'єрного консультанта для отримання індивідуальної підтримки та консультацій щодо професійного самовизначення.

Професійне самовизначення підлітків є складним процесом, що включає в себе вплив різних психолого-педагогічних чинників, зокрема гендерного

аспекту, який визначається суспільними очікуваннями та стереотипами, пов'язаними із маскуліністю та феміністю.

Психолого-педагогічні засоби для формування професійного самовизначення повинні враховувати цей гендерний аспект і сприяти свободі вибору незалежно від статевих ролей. Важливо стимулювати у підлітків розвиток їхніх інтересів та здібностей, надаючи можливості для вивчення різноманітних професій, незалежно від традиційних стереотипів.

Гендерно-чутливий підхід до психолого-педагогічних програм може сприяти зменшенню обмежень, які можуть виникнути внаслідок стереотипів про те, які професії "підходять" для чоловіків або жінок. Засоби виховання та консультування повинні акцентувати на індивідуальних здібностях та цілях кожного підлітка, розширюючи його уявлення про можливості у виборі професійного шляху.

Сприяння розвитку навичок самопізнання, аналізу власних інтересів і цінностей, а також розвитку комунікативних і соціальних навичок та організація відвідування підлітками підприємств, університетів, професійних шкіл для отримання практичного досвіду і знайомства з різними сферами діяльності також є надзвичайно важливими.

У роботі запропоновано практичну розробку програми щодо формування професійного самовизначення підлітків, яка включає в себе різні етапи та модулі. Цілями розробки зазначеної програми є наступні:

Сприяння розвитку самоідентифікації, що полягає у наданні допомоги підліткам у розумінні, хто вони є, які їхні інтереси, цінності, мрії та цілі.

Збільшення обізнаності професійних можливостей: надання інформації про різні професії, галузі та ринки праці, щоб підлітки мали можливість оцінити свої інтереси та здібності в контексті реальних професій.

Сприяння формуванню професійного самовизначення підлітків з урахуванням їхньої гендерної ідентичності та розширення їхнього усвідомлення гендерних аспектів у виборі професій.

Розвиток навичок прийняття рішень: навчання підлітків аналізувати свої можливості та обирати професійні шляхи, які відповідають їхнім індивідуальним потребам та цілям.

Підготовка до кар'єрного розвитку: розробка практичних навичок, таких як складання резюме, проведення співбесіди, планування кар'єрного росту і навички пошуку роботи.

Індивідуальний підхід: врахування унікальних особистих характеристик кожного підлітка і надання можливості для індивідуальних консультацій та підтримки.

Ефективність і реалізація планів: допомога підліткам у розробці конкретних планів і кроків для досягнення їхніх професійних цілей.

Отже, основною метою розробленої програми є створення умов для того, щоб підлітки могли зробити зважений вибір щодо свого майбутнього професійного шляху, розвивати власну самоідентичність та навички прийняття рішень, і врешті-решт, досягати успіху в обраній професії.

ВИСНОВКИ

Гендерна ідентичність – це особистісне уявлення про власну стать, яке формується взаємодією між біологічною статевою приналежністю та соціально-культурними факторами, такими як соціальні ролі, стереотипи, очікування та норми.

Гендерна ідентичність включає наступні складові:

1. Усвідомлення власної статевої приналежності.
2. Сексуальну орієнтацію.
3. «Сексуальні сценарії».
4. Гендерні стереотипи і гендерні переваги

Гендерна ідентичність формується в ході соціалізації, конструюється соціально щодо прийнятої в суспільстві гендерної схеми, яка, у свою чергу, соціально конструйована. Процес гендерної соціалізації визначається і спрямовується за допомогою різних соціальних та культурних механізмів визначення гендерних ролей.

Поняття "професійне самовизначення особистості" означає процес визначення професійної ідентичності особистості, що включає в себе виявлення і розвиток професійних інтересів, потреб, цінностей, здібностей та особистісних якостей, необхідних для реалізації вибраної професії.

Професійне самовизначення складається з наступних складових: інтереси, здібності, відповідність між інтересами та здібностями, цінності, досвід, соціальний контекст. У нашому дослідженні ми особливу увагу приділяємо деяким ключовим складовим професійного самовизначення підлітків. Аналізуючи гендерну ідентичність та її вплив на вибір професійних напрямків, ми фокусуємося на їхніх інтересах, цінностях та соціальному контексті. Розуміння взаємодії цих складових допомагає нам висвітлити, як особистість формує своє професійне самовизначення, враховуючи гендерні аспекти. Підкреслюється, що цей процес є індивідуальним та складним, і його розгляд у контексті гендерної ідентичності дозволяє зробити більш точні та збалансовані висновки.

Підлітковий вік є одним з найскладніших періодів життя та розвитку особистості. Саме у цей період визначається все подальше життя особистості. У підлітковому віці відбувається формування характеру, ідентифікація особистості, зокрема найгострішого розвитку набуває процес гендерної ідентифікації особистості, яка у свою чергу впливає на вибір підлітком напрямку майбутньої діяльності.

Дослідження показало, що у підлітковому віці багато учасників ще не визначилися з майбутньою професією, але вони активно розглядають різні варіанти та мають різні мотиви для свого вибору.

Дослідження продемонструвало, що багато підлітків у їхньому віці ще не визначилися з майбутньою професією, проте вони активно розглядають різні варіанти та мають різні мотиви для свого вибору. Вплив родини, друзів та вчителів виявився значущим, а деякі молоді люди враховують думки відомих особистостей при виборі майбутньої професії.

Більше половини учасників (60%) вже визначились щодо майбутньої професії або сфери, де переважають сучасні галузі ІТ, медицини та економіки.

При виборі професії молоді люди звертають увагу на технічні вимоги, можливості для творчої самореалізації та емоційні аспекти, свідчачи про бажання поєднати практичність і задоволення від професійного вибору.

Фінансові результати, цікавість, власні здібності, бажання допомагати іншим та можливості для саморозвитку виявилися основними мотивами, які направляють підлітків у виборі кар'єрного шляху.

Стабільний дохід визнаний як важливий фактор для більшості учасників, відображаючи їхню готовність до матеріальної незалежності.

Родина грає значущу роль у виборі професії, надаючи поради та підтримку, в той час як половина учасників слухає думку вчителів.

Окрім цього, виявлено спільні емоційні аспекти та мотиви у виборі професії. Зокрема, щодо хлопців важливі інноваційні та технічні напрями (ІТ, екстрим), а для дівчат - соціально-гуманітарні та творчі сфери (освіта, медицина, мистецтво). Виявлені різниці в асоціаціях свідчать про різноманітні

уявлення підлітків про успішні чоловічі та жіночі образи у сучасному суспільстві.

У результаті дослідження багато підлітків виявили зацікавленість у сферах інформаційних технологій, медицини та економіки. Ці вибори можуть бути впливовані родинними, соціокультурними та освітніми чинниками.

Досліджуючи спрямованість особистості підлітків, особливу увагу приділяли співвідношенню гендерної ідентичності та професійного самовизначення. Виявлено, що маскулінна спрямованість часто асоціюється із зацікавленістю в сферах інформаційних технологій та екстремальних професіях, в той час як фемінна спрямованість пов'язана із вибором гуманітарних, медичних та мистецьких напрямків. Ці результати вказують на важливість розуміння гендерних впливів при формуванні професійних уподобань та розвитку індивідуальних кар'єрних траєкторій у період підліткового самовизначення.

Результати вказують, що андрогінні та фемінні риси пов'язані з вибором професій у сферах соціального та мистецького спрямування, тоді як маскулінні риси асоціюються із технічними та інженерними сферами. Андрогінність пов'язана з більшою готовністю до ризику у виборі професії, що може вказувати на творчий та експериментальний підхід до кар'єрного самовизначення.

Вплив родини та вчителів на вибір професії визначається як важливий, що підкреслює необхідність співпраці з цими соціальними впливами для підтримки ефективного професійного розвитку підлітків.

Ці висновки підкреслюють складність процесу професійного самовизначення та важливість врахування гендерних аспектів при розробці програм та порад щодо кар'єрного консультування серед підлітків.

Формування професійного самовизначення підлітків є важливою частиною їхнього особистісного розвитку і вибору майбутньої професії. Психолого-педагогічні засоби можуть значно сприяти цьому процесу. Особливо ефективними є програма щодо формування професійного

самовизначення підлітків, яка й була розроблена в межах дослідження і включає в себе різні етапи та модулі. Цілями розробки зазначеної програми є наступні:

- Сприяння розвитку самоідентифікації.
- Збільшення обізнаності професійних можливостей.
- Сприяння формуванню професійного самовизначення підлітків з урахуванням їхньої гендерної ідентичності та розширення їхнього усвідомлення гендерних аспектів у виборі професій.
- Розвиток навичок прийняття рішень.
- Підготовка до кар'єрного розвитку.
- Підтримка психологічного благополуччя.
- Індивідуальний підхід.
- Ефективність і реалізація планів.

Отже, основною метою розробленої програми є створення умов для того, щоб підлітки могли зробити зважений вибір щодо свого майбутнього професійного шляху, розвивати власну самоідентичність та навички прийняття рішень, і врешті-решт, досягати успіху в обраній професії.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Артемова О.І. Професійна самореалізація особистості в сучасних умовах. *Освіта регіону*. 2010. №1.2010. С. 97- 101.
2. Балл Г. Психолого-педагогічні засади професійної орієнтації школярів. *Професійна діагностика*. К. : Ред. загальнопед. газ., 2005. С. 4–19.
3. Барабаш Ю. Г. Психолого-педагогічні основи вибору професії : навч. посіб. Луцьк : РВВ “Вежа Волинського держ. університету ім. Лесі Українки”, 2003. 201 с.
4. Бех І. Д. Виховання особистості : підручник К. : Либідь, 2008. 848 с.
5. Бех М. І. Образ “Я – майбутній професіонал” як мета профорієнтаційної роботи зі старшокласниками. Теорет.-метод. проблеми виховання дітей та учн. молоді : зб. наук. пр. К., 2007. Вип. 10, кн. 2. С. 307 – 315.
6. Бодашевська Ю. С. Особливості професійного самовизначення особистості у ранній юності (гендерний аспект). *World Science*. 2019. N8(48). С. 45-49
7. Боснюк В. Ф. Взаємодія інтелектуального та емоційного компонентів особистості. *Вісник Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди. Психологія*. 2012. Вип. 44(2). С. 21-28.
8. Ватковська М. Г. Самореалізація особистості в постіндустріальному суспільстві. 2014. № 3. С. 3-8.
9. Видра О.Г. Вікова та педагогічна психологія: навчальний посібник. К.: Центр учбової літератури, 2011. 112 с.
10. Вітковська О. І. Психологічні умови професійного самовизначення визначення випускників середніх шкіл у процесі профконсультування : дис. ... канд. психол. наук : 19.00.07. К., 2002. 221 с.
11. Гавриловська К.П., Климчук П.С. Гендерні відмінності у прагненні до особистісного зростання. *Наука і освіта. Науково-практичний журнал Південного центру НАПН України*. 2014. №5(122). С. 121-126.

12. Гасюк М.Б. Життєвий шлях та психологічне благополуччя особистості. Івано-Франківськ 2020. 306 с.
13. Голодрижук А. В. Психологічні особливості дитячо-батьківських стосунків: теоретичний аналіз. *Актуальні проблеми соціології, психології, педагогіки*. 2014. №2. С. 55–60.
14. Гоян І. М., Сторожук С. В. Гендерна рівність у транзитивних суспільствах: проблеми і перспективи. *Науковий вісник НУБіП України*. Серія: Гуманітарні студії. 2018. С. 18-29.
15. Гребінь Л. О. Деякі аспекти психодинамічної діагностики актуального рівня функціонування структури особистості. *Форум психіатрії та психотерапії*. Львів, 2012. Том 7. С.41-60.
16. Грисенко Н. В. Ставлення до себе та світу як фактори задоволеності життям молоді. *Молодий вчений*. 2018. №11. С. 626-631
17. Гриценко Л. І. До питання забезпечення професійного самовизначення учнівської молоді в умовах освітнього округу. Сучасний виховний процес: сутність та інноваційний потенціал : матеріали звіт. наук.- практ. конф. Ін-ту проблем виховання НАПН України за 2013 рік. Івано-Франківськ : НАІР, 2014. Вип. 4. С. 342–345.
18. Грінченко О.М. Психологія підліткового віку. Київ: Видавництво "Інститут психології імені Г.С. Костюка НАПН України", 2012. 368 с.
19. Гупаловська В. Психологічні особливості мотиваційного інтелекту. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка*. Психологія. 2014. Вип. 1. С. 31-35.
20. Гуцан Л. А. Простір профільного самовизначення як складова формування готовності учнів основної школи до свідомого вибору профілю навчання. Професійна орієнтація: теорія і практика: науково методичний посібник. Івано-Франківськ : Тіповіт, 2011. Вип 2. С. 33–38.
21. Дзюбка Л. Діагностика навчальної мотивації : збірник методик К. : Шк. світ, 2011. 126 с

22. Дуткевич Т.В., Яцюк В.А. Вікова і педагогічна психологія (курс лекцій та практикум): навч. посібник. Кам'янець- Подільський, 2005. 245 с.
23. Журавльова Л.П. Психологія емпатії: монографія. Житомир: Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2007. 328 с.
24. Заброцький М.М. Основи вікової психології: навчальний посібник. Тернопіль: Навчальна книга. Богдан, 2005. 112с.
25. Заграй Л. Д. Теорії гендеру: гендерні дослідження у психології: навчальний посібник/ ДВНЗ «Прикарпатський нац. унів. Імені В. Стефаника». Івано-Франківськ: ДВНЗ «Прикарпатський національний університет ім. В. Стефаника, 2019.
26. Закатнов Д. О. Технології підготовки учнівської молоді до професійного самовизначення : монографія К. : Педагогічна думка, 2012. 160.
27. Зарицька В. В. Ознаки наявності емоційного інтелекту у особистості. *Вісник Дніпропетровського університету. Серія : Педагогіка і психологія.* 2013. Вип. 19. С. 74-79.
28. Ігнатович О. М. Професійна орієнтація : підручник. Кіровоград : Імекс-ЛТД, 2014. 240 с.
29. Кікенджі Л. М., Говорун Т. В. Гендерна психологія: навч. посіб.[для студ. вищ. навч. закл.]. Київ: Видавничий центр «Академія, 2004.
30. Кікінежді О. Методологічні засади дослідження гендерної ідентифікації в онтогенезі. *Наукові записки Національного ун-ту «Острозька академія».* 2017. № 3. С. 65–66.
31. Копець Л.В. Психологія особистості: навч. посіб. К.: Вид. «Києво-Могилянська Академія», 2007. 406 с.
32. Коропецька О. М. Профорієнтація та профвідбір : навч. посіб. Івано-Франківськ, 2005. 236 с.
33. Кравченко Т. В. Батьківське виховання і його вплив на професійне самовизначення дітей старшого шкільного віку. Сучасний виховний процес: Сутність та виховний потенціал : матеріали звіт. наук.-практ.

- конф. Інституту проблем виховання НАПН України за 2011 рік. ІваноФранківськ : НАІР, 2012. Вип. 2. С. 230–232.
34. Кузікова С. Б. Теорія і практика вікової психокорекції: навч. посібник. Суми: ВТД «Університетська книга», 2006. 384 с.
35. Куравська Н., Вітюк Н., Пінчук І. Психологічні особливості гендерної соціалізації студентів ЗВО. *Психологія особистості*. 2022. № 12 (1). С. 64–72.
36. Курдибаха О. Гендерна ідентичність підлітків в умовах позашкільних навчальних закладів. *Науковий вісник Херсонського державного університету*. 2016. №3. С. 45–49.
37. Кутішенко В. П. Вікова та педагогічна психологія. 2-ге вид.: Навч. посіб. К.: Центр учбової літератури, 2010. 128 с/.
38. Лашук В. Г. Емоційний інтелект як чинник успішної соціалізації особистості в умовах нестабільності. *Пробл. заг. та пед. психології* : зб. наук. пр. 2011. №13. С. 219–226.
39. Легун О. М. Поняття самовизначення у психології. *Проблеми сучасної психології* : зб. наук. пр. КПНУ ім. Івана Огієнка, Інституту психології ім. Г. С. Костюка АПН України. К., 2010. Вип. 7. С. 360–370.
40. М'ясоїд П.А. Загальна психологія: навч. посіб. 3-тє вид., випр. К.: Вища шк., 2004. 487с.
41. Мельник О. В. Післяіндустріальний світ: нові виклики до професійної орієнтації дітей та учнівської молоді. *Педагогіка і психологія*. 2014. № 1. С.24–31.
42. Мельник О. В. Принцип активного професійного орієнтування учнів. Теоретико-методичні проблеми виховання дітей та учнівської молоді : збірник наукових праць. К. : Інститут проблем виховання АПН України, 2009 Вип. 13, кн. 2 С. 299–308.
43. Мельник О. В. Проблеми професійної орієнтації учнівської молоді та перспективні напрями їх вирішення. Теоретико-методичні проблеми

- виховання дітей та учнівської молоді : зб. наук. праць. Вип. 15, кн. 1. Кам'янець-Подільський : ПП Зволейко Д.Г., 2011. С. 283 – 293.
44. Мельник О. В. Профорієнтаційна робота зі школярами в умовах профільного навчання : науково-метод. посіб. [для вчителів]. К. : Мегапринт, 2008. 160 с.
45. Мірошниченко О.М. Особистісне зростання як фактор психічного здоров'я. *Вісник Чернігівського державного педагогічного університету*. 2005. № 31. С. 150-153.
46. Морін О. Л. Забезпечення професійного самовизначення учнівської молоді в умовах освітнього округу Теоретико-методичні проблеми виховання дітей та учнівської молоді : зб. наук. праць. Кіровоград : Імекс-ЛТД. 2014. Вип. 18, кн. 2. С. 15–23.
47. Морін О. Л. Професійне самовизначення учнівської молоді в умовах освітнього округу : монографія. Харків: «Друкарня Мадрид», 2016. 220 с.
48. Морін О. Л. Результати дослідження змісту і педагогічних засобів підготовки учнів старших класів до професійного самовизначення в умовах профільного навчання. Теоретико-методичні проблеми виховання дітей та учнівської молоді : зб. аук. праць. Кіровоград : ІмексЛТД. 2013. Вип. 17, кн. 2. С. 6–15.
49. Носенко Е. Л. Емоційний інтелект як форма прояву важливої складової особистісного потенціалу – рефлексивної свідомості. *Вісник Дніпропетровського університету*. 2012. № 18. С. 116-122.
50. Орбан-Лембрик Л. Е. Соціальна психологія: навчальний посібник. К.: Академвидав, 2005. 448 с.
51. Охріменко З. В. Професійне консультування в системі підготовки старшокласників до професійного самовизначення. Сучасний виховний процес: сутність та інноваційний потенціал : матеріали звіт. наук.-практ. конф. Ін-ту проблем виховання НАПН України за 2012 рік. Івано-Франківськ : НАІР, 2013. Вип. 3. С. 427 – 431

52. Поліщук В. М. Вікова та педагогічна психологія. Суми. 2007. 330 с.
53. Регоч І.В. Становлення і формування особистості підлітка у сучасному світі. *Молодий вчений*. 2019. Вип. 4.2(66.2). С. 372-374.
54. Романова В. С. Емоційний інтелект як чинник групової динаміки автореф. дис. канд. психол. наук : 19.00.05. Київ: Київ. нац. ун-т ім. Т. Шевченка, 2012. 18 с.
55. Савчин М.В., Василенко Л.П. Вікова психологія: навчальний посібник. К.:Академвидав, 2005. 360с.
56. Скрипченко О. В., Долинська Л. В., Огороднійчук З. В. Вікова і педагогічна психологія .К.: Каравела, 2009. 400 с.
57. Скрипченко О.В., Долинська Л.В., Огороднійчук З.В. Загальна психологія: навч. посіб. К.: А.Г.Н., 2002. 464с.
58. Слюсаревський М. М. Основи соціальної психології : підручник для закладів вищої освіти. Київ : Талком, 2018. 580 с.
59. Столяренко О. Б. Психологія особистості: навч. посіб. К.: Центр учбової літератури, 2012. 280 с.
60. Трухін І. О. Соціальна психологія спілкування: навчальний посібник. К.: Центр навчальної літератури, 2005. 336 с.
61. Фіцула М.М. Педагогіка: навчальний посібник для студентів вищих педагогічних закладів освіти. К.: Академія, 2002. 528с.
62. Хафізова Г. С. Особливості соціального інтелекту у людей з різним рівнем суб'єктивного благополуччя. *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна*. Серія : Психологія. 2012. Вип. 49. С. 56-58.
63. Хоменко К. В. Програма психокорекції самоствавлення: особливості використання в юнацькому віці. *Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова*. Серія 12: Психологічні науки. Випуск 7(52), 2018. С. 157-165
64. Хоменко К. В. Теоретичне обґрунтування програми психокорекційного впливу з підвищення позитивного узгодженого самоствавлення в

- юнацькому віці. *Вісник ОНУ ім. І. І. Мечникова. Психологія*. 2017. Том 22. Випуск 3 (45), 2017. С. 80-88
65. Цимбалюк І. М. Психологія спілкування: навчальний посібник. 2-ге вид., випр. та доп. К.: ВД «Професіонал», 2007. 464 с.
66. Цимбалюк І. М. Психологія спілкування: навчальний посібник. К: ВД «Професіонал», 2004. 304 с.
67. Чепелева Н.В., Андреевої. Я.Ф. Психологія саморозвитку особистості. Київ, 2016. 284 с.
68. Чуйко О., Куравська Н. Гендер і кар'єра : навчальний посібник / ДВНЗ «Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника». Івано-Франківськ. Видавець Супрун В.П., 2019. 364 с.
69. Шахова О.Г. Соціальна психологія особистості: Навчальний посібник. Харків: «Контраст», 2019. 116 с.
70. Шпак М. Емоційний інтелект в контексті сучасних психологічних досліджень. *Психологія особистості*. 2011. № 1. С. 282-288.
71. Щотка О.П. Гендерна психологія: навч. посіб. Ніжин: Видавець ПП Лисенко М.М., 2019. 358 с.
72. Abrams M. Transgender and Nonbinary Adolescents: The Role of Voice and Communication Therapy. *Perspectives of the ASHA Special Interest Groups*. 2019. URL: https://pubs.asha.org/doi/10.1044/2019_PERSP-19-00034
73. Chip R.S. The study of the cognitive component of senior teenagers' gender identity. *Проблеми сучасної психології*. 2018. № 40. P. 397-409.
74. Ilyina O.B. Professional Self-determination of Modern Teenagers: Problems and Solutions. *Psychological Science and Education*. 2014. № 6. P. 255-263.
75. Komlik L.V., Faustova I.V., Filatova, I.Y. The influence of gender on professional self-determination in adolescence. *Educational Psychology in Polycultural Space*. 2022. № 56. P. 14-23.
76. Milyaeva V., Kalyuzhna I., Burkovska Z., Lozynska S., Voloshanska I. Development of professional self-determination of teenagers. *Society*.

Integration. Education. Proceedings of the International Scientific Conference. 2020. № 3. 364.

77. Useche S., Valle-Escolano R., Valle E., Colomer N. Gender differences in teenager bullying dynamics and predictors of peer-to-peer intimidation. *Heliyon*. 2023. № 9. 20243.

ДОДАТКИ

Додаток А

Опитувальник С.Бем

Випробуваному дається інструкція: «Відзначте в списку ті якості , які, на Вашу думку, є у Вас ».

Перелік якостей:

- 1) віра в себе;
- 2) вміння поступатися;
- 3) здатність допомогти;
- 4) схил
- 5) життєрадісність;
- 6) похмурість;
- 7) незалежність;
- 8) сором'язливість;
- 9) совісність;
- 10) атлетичного;
- 11) ніжність;
- 12) театральність;
- 13) напористість;
- 14) падкість на лестощі;
- 15) успішність;
- 16) сильна особистість;
- 17) відданість;
- 18) непередбачуваність;
- 19) сила;
- 20) жіночність;
- 21) надійність;
- 22) аналітичні здібності;
- 23) вміння співчувати;
- 24) ревнивість;
- 25) здатність до лідерства ;
- 26) турбота про людей;
- 27) прямота, правдивість;
- 28) схильність до ризику;
- 29) розуміння інших;
- 30) скритність;
- 31) швидкість у прийнятті рішень;
- 32) співчуття;
- 33) щирість;
- 34) самодостатність (покладатися тільки на себе);
- 35) здатність втішити;
- 36) марнославно;
- 37) владність;
- 38) тихий голос;
- 39) привабливість ;
- 40) мужність;
- 41) теплота, сердечність;
- 42) урочистість, важливість;

- 43) власна позиція;
- 44) м'якість;
- 45) вміння дружити;
- 46) агресивність;
- 47) довірливість;
- 48) малорезультативну;
- 49) схильність вести за собою;
- 50) інфантильність;
- 51) адаптивність, пристосовуваність;
- 52) ідвідуалізм;
- 53) нелюбов до вживання лайок;
- 54) несистематичність;
- 55) дух змагання;
- 56) любов до дітей;
- 57) тактовність;
- 58) амбітність, честолюбство;
- 59) спокій;
- 60) традиційність, схильність умовностей.

Результати випробуваного (відмічені їм характеристики) порівнюються з ключем, і за кожне збіг нараховується один бал.

Ключ:

маскулінність (номери питань): 1, 4, 7, 10, 13, 16, 19, 22, 25, 28, 31, 34, 37, 40, 43, 46, 49, 52, 55, 58;

фемінінність (номери питань): 2, 5, 8, 11, 14, 17, 20, 23, 26, 29, 32, 35, 38, 41, 44, 47, 50, 53, 56, 59.

Показники маскулінності (M) і фемінінності (F) обчислюються таким чином: сума балів по маскулінності ділиться на 20 це M, і сума балів за фемінінності ділиться на 20 це F.

IS (основний індекс) обчислюється за формулою:

$$IS = (F - M) - 2,322.$$

Інтерпретація випробуваного відносять до однієї з 5 категорій:

- 1) IS менше? 2,025 яскраво виражена маскулінність;
- 2) IS менше ? 1 маскулінність;
- 3) IS від? 1 до +1 андрогинність;
- 4) IS більше +1 фемінінність;
- 5) IS більше +2,025 яскраво виражена фемінінність.

МЕТОДИКА ДІАГНОСТИКИ ПРОФЕСІЙНОЇ СПРЯМОВАНОСТІ ОСОБИСТОСТІ

Автор: Б.Басс

Мета: виявлення схильності до певних видів діяльності

Вік: підлітки

Методика складається з тексту опитувальника та бланка відповідей.

Учням пропонується відповісти на запитання опитувальника, який містить 27 суджень, на

кожне з яких дається три відповіді (а, б, в). Потрібно вибрати одну з відповідей, яка

найбільше відповідає дійсності, та записати її на бланку для відповідей у стовпчику

«Найбільш привабливо». Потім слід обрати одну відповідь, яка найменше відповідає

реальності та записати її на бланку для відповідей у стовпчику «Найменш привабливо».

Текст опитувальника

1. Найбільше задоволення одержую від:

- а) схвалення моєї роботи;
- б) усвідомлення того, що робота виконана добре;
- в) усвідомлення того, що мене оточують друзі.

2. Якби я грав у футбол (волейбол, баскетбол), то прагнув би бути:

- а) тренером, який розробляє тактику гри;
- б) відомим гравцем;
- в) обраним капітаном команди.

3. На мою думку, кращим педагогом є той, хто:

- а) цікавиться учнями та має до кожного індивідуальний підхід;
- б) зацікавлює своїм предметом так, що учні з задоволенням вивчають цей предмет;
- в) створює в колективі таку атмосферу, у якій кожен учень може висловити свою думку.

4. Мені подобається, коли люди:

- а) радіють за виконану роботу;
- б) із задоволенням працюють у колективі;
- в) прагнуть виконати свою роботу краще за інших.

5. Я бажав би, щоб мої друзі:

- а) були доброзичливими та допомагали людям, коли це необхідно;
- б) були вірними та відданими мені;
- в) були розумними та цікавими.

6. Кращими друзями я вважаю тих:

- а) із ким маю добрі стосунки;
- б) на кого завжди можна покластися;

в) хто може багато досягнути в житті.

7. Найбільше мені не подобається:

- а) коли в мене щось не виходить;
- б) коли розладнуються стосунки з товаришами;
- в) коли мене критикують.

8. На мою думку, дуже погано, коли педагог:

- а) приховує свої антипатії до деяких учнів, насміхається та дражнить їх;
- б) викликає дух суперництва в колективі;
- в) недостатньо добре знає предмет, який викладає.

9. У дитинстві мені найбільше подобалося:

- а) проводити час із друзями;
- б) відчуття виконаної справи;
- в) коли мої вчинки схвалювали.

10. Я бажав би бути схожим на тих, хто:

- а) досягнув успіху в житті;
- б) справді закоханий у свою справу;
- в) відзначається доброзичливістю і товариськістю.

11. Школа насамперед має:

- а) навчати вирішувати завдання, які ставить життя;
- б) розвивати індивідуальні здібності учнів;
- в) виховувати риси, які допомагають встановлювати стосунки з людьми.

1. Якби я мав більше вільного часу, то використовував би його:

- а) для спілкування з друзями;
- б) для відпочинку;
- в) для самоосвіти та улюблених справ.

2. Найбільших успіхів я досягаю, коли:

- а) працюю з людьми, до яких відчуваю симпатію;
- б) маю цікаву роботу;
- в) отримую винагороду за свої зусилля.

3. Мені подобається, коли:

- а) інші люди поважають мене;
- б) я відчуваю задоволення від добре виконаної роботи;
- в) я маю час приємно спілкуватися з друзями.

4. Якби про мене написали в газеті, то краще було б, щоб:

- а) розповіли про якусь цікаву справу, пов'язану із навчанням, працею або спортом, у якій я брав участь;
- б) написали про мою діяльність;
- в) обов'язково розповіли про колектив, у якому я працював.

5. Найкраще я навчаюся, коли викладач:

- а) має до мене індивідуальний підхід;
- б) може зацікавити своїм предметом;
- в) колективно обговорює проблеми, що вивчаються.

6. Для мене не має нічого гіршого за:
- а) образу власної гідності;
 - б) невдачу під час виконання важливої справи;
 - в) втрату друзів.
7. Найбільше я ціную:
- а) успіх;
 - б) можливості спільної праці;
 - в) здоровий глузд та інтуїцію.
8. Я не поважаю людей, які:
- а) вважають себе гіршими за інших;
 - б) часто сваряться та конфліктують;
 - в) заперечують все нове.
9. Приємно, коли:
- а) працюєш над важливою справою;
 - б) маєш багато друзів;
 - в) усім подобаєшся та викликаєш схвалення.
10. На мою думку, керівник повинен бути насамперед:
- а) доступним;
 - б) авторитетним;
 - в) вимогливим.
11. У вільний час я з цікавістю прочитав би книжки:
- а) про те, як знайти друзів та налагодити добрі стосунки з оточуючими;
 - б) про життя відомих людей;
 - в) про останні досягнення науки та техніки.
12. Якби в мене були здібності до музики, я бажав би бути:
- а) диригентом;
 - б) композитором;
 - в) солістом.
13. Я хотів би:
- а) вигадати цікавий конкурс;
 - б) перемогти в конкурсі;
 - в) організувати конкурс і керувати ним.
14. Для мене важливо знати:
- а) що я бажаю зробити;
 - б) як досягнути мети;
 - в) як організувати людей для досягнення мети.
15. Людина повинна прагнути до того, щоб:
- а) інші люди схвалювали її вчинки;
 - б) передусім виконувати свою справу;
 - в) її не можна було б критикувати за виконану роботу.
16. Найкраще я відпочиваю у вільний час, коли:
- а) спілкуюся з друзями;
 - б) переглядаю цікаві фільми;

в) займаюся своєю улюбленою справою.

Обробка результатів. Кожна відповідь у стовпчику «Найбільш привабливо» — 2 бали,

відповідь у стовпчику «Найменш привабливо» — 0 балів, відповідям, що не потрапили в

жодний стовпчик — 1 бал.

Бали, набрані за всіма 27 судженнями, додаються до кожного виду спрямованості окремо

за наведеним нижче ключем.

Ключ для визначення професійної спрямованості

№ Я С д № Я С д

1 а в б 15 б в а

2 б в а 16 а в б

3 а в б 17 а в б

4 в б а 18 а б в

5 б а в 19 а в б

6 в а б 20 в б а

7 в б а 21 б а в

8 а б в 22 б а в

9 в а б 23 в а б

10 а в б 24 б в а

11 б в а 25 а в б

12 б а в 26 в а б

13 в а б 27 б а в

14 а в б

Види спрямованості особистості

Спрямованість на себе (Я) — орієнтація на пряме винагородження та задоволення,

агресивність у досягненні статусу, схильність до суперництва, тривога, інтравертованість,

роздратованість, прагнення до влади.

Спрямованість на спілкування (С) — прагнення підтримувати стосунки з людьми,

орієнтація на спільну діяльність (не обов'язково для виконання справи, а заради самого

спілкування), орієнтація на соціальне схвалення, залежність від групи, потреба в емоційних

стосунках.

Спрямованість на справу, діло (Д) — зацікавленість у вирішенні ділових проблем,

виконанні роботи якнайкраще, орієнтація на ділову співпрацю, здатність відстоювати в

інтересах справи власну думку, корисну для досягнення загальної мети.

Додаток В

ОПИТУВАЛЬНИК ПРОФЕСІЙНИХ СХИЛЬНОСТЕЙ Л. ЙОВАЙШИ

(модифікація Г.В. Резапкиной)

Методика спрямована на виявлення схильностей що вчаться до різних сфер професійної діяльності: роботі з людьми, практичній, інтелектуальній, естетичній, планово-економічній або екстремальній.

Інструкція: Закінчите вислови, вибравши один з варіантів - «а», «б» або «в» - і обвівши відповідну букву в бланку напроти номера питання.

1. Мені хотілося б в своїй професійній діяльності:

- а) спілкуватися з самими різними людьми;
- б) що-небудь робити своїми руками - меблі, машини, одяг і т.д.;
- в) знімати фільми, малювати, писати книги, виступати на сцені і т.д.;

2. У книзі або кінофільмі мене більше всього приваблює:

- а) художня форма, майстерність письменника або режисера;
- б) сюжет, дії героїв;
- в) інформація, яка може пригодитися в житті.

3. Мене більше обрадує Нобелівська премія:

- а) в області науки;
- б) за громадську діяльність;
- в) в області мистецтва.

4. Я скоріше погоджуся стати:

- а) керівником банку;
- б) головним інженером на виробництві;
- в) начальником експедиції.

5. Майбутнє людей визначає:

- а) досягнення науки;
- б) розвиток виробництва;
- в) взаєморозуміння між людьми.

6. На місці директора школи я, передусім, займуся:

- а) її впорядкуванням (їдальня, спортзал, комп'ютери);
- б) створенням дружного, згуртованого колективу;
- в) розробкою нових технологій навчання.

7. На технічній виставці мене більше приваблюватиме:

- а) зовнішній вигляд експонатів (колір, форма);
- б) внутрішній устрій експонатів;
- в) їх практичне застосування.

8. У людях я ціную, передусім:

- а) мужність, сміливість, витривалість;
- б) дружелюбність, чуйність, чуйність;
- в) відповідальність, чесність, акуратність.

9. У вільний від роботи час я буду:

- а) писати вірші або малювати;
- б) ставити різні досліди;
- в) тренуватися.

10. У закордонних поїздках мене більше приваблюватиме:

- а) екстремальний туризм (альпінізм, в'їндсерфінг, горные лижі);
- б) ділове спілкування;
- в) можливість знайомства з історією і культурою іншої країни.

11. Мені цікаво розмовляти:

- а) про машину нового типу;
- б) про нову наукову теорію;

- в) про людські взаємини.
12. Якби в моїй школі були всього три гуртки, я б вибрав:
- а) технічний;
 - б) музичний;
 - в) спортивний.
13. У школі більше уваги слід наділяти:
- а) покращанню взаєморозуміння між учителями і учнями;
 - б) підтримці здоров'я що вчать, заняттям спортом;
 - в) зміцненню дисципліни.
14. Я з великим інтересом дивлюся:
- а) науково-популярні фільми;
 - б) програми про культуру і мистецтво;
 - в) спортивні програми.
15. Мені було б цікаво працювати:
- а) з машинами, механізмами;
 - б) з об'єктами природи;
 - в) з дітьми або однолітками.
16. Школа в першу чергу повинна:
- а) давати знання і уміння;
 - б) вчити спілкуванню з іншими людьми;
 - в) навчати навичкам роботи.
17. Кожна людина повинна:
- а) вести здоровий спосіб життя;
 - б) мати можливість займатися творчістю;
 - в) мати зручні побутові умови.
18. Для благополуччя суспільства в першу чергу необхідна:
- а) захист інтересів і прав громадян;
 - б) турбота про матеріальне благополуччя людей;
 - в) наука і технічний прогрес.
19. Мені більше всього подобаються уроки:
- а) фізкультури;
 - б) математики;
 - в) праці.
20. Мені цікавіше було б:
- а) планувати виробництво продукції;
 - б) виготовляти вироби;
 - в) займатися збутом продукції.
21. Я вважаю за краще читати статті:
- а) про визначних учених і їх відкриття;
 - б) про творчість митців і музикантів;
 - в) про цікаві винаходи.
22. Вільний час я більш охоче провожу:
- а) роблячи що-небудь по господарству;
 - б) з книгою;
 - в) на виставках і концертах.
23. Більший інтерес у мене викличе повідомлення:
- а) про художню виставку;
 - б) про ситуацію на фондових біржах;
 - в) про наукове відкриття.
24. Я вважаю за краще працювати:
- а) у приміщенні, де багато людей;
 - б) у незвичайних умовах;

в) у звичайному кабінеті.

Обробка і аналіз результатів: Після заповнення бланка учні повинні підрахувати число обведених букв в кожній з шести колонок бланка і записати ці шість чисел в порожніх клітках нижньої строчки.

10-12 балів - яскраво виражені професійні нахили.

7-9 балів - середньо виражені професійні нахили.

4-6 балів - слабо виражені професійні нахили.

0-3 балу - професійна схильність не виражена.

У кожній з шести колонок представлена сума балів. Вона відображає схильність до певного виду діяльності:

1 - схильність до роботи з людьми. Професії, пов'язані з обслуговуванням (побутовим, медичним, довідково-інформаційним), управлінням, вихованням і навчанням. Люди, успішні в професіях цієї групи, повинні уміти і любити спілкуватися, знаходити спільну мову з різними людьми, розуміти їх настрій, наміри і особливості.

2 - схильність до дослідницької діяльності. Професії, пов'язані з науковою роботою. Окрім хорошої теоретичної підготовки в певних галузях науки, людям, що займаються дослідницькою діяльністю, необхідні такі якості, як раціональність, незалежність і оригінальність думок, аналітичний склад розуму. Як правило, їм більше подобається роздумувати про проблему, чим займатися її реалізацією.

3 - схильність до роботи на виробництві. Коло цих професій дуже широке: виробництво і обробка металу; збирання, монтаж приладів і механізмів; ремонт, наладка, обслуговування електронного і механічного обладнання; монтаж, ремонт будівель, конструкцій; обробка і використання різних матеріалів; управління транспортом. Професії цієї групи пред'являють підвищені вимоги до здоров'я людини, координації рухів, уваги.

4 - схильність до естетичних видів діяльності. Професії творчого характеру, пов'язані з образотворчою, музичною, літературно-художньою, акторсько-сценічною діяльністю. Людей творчих професій, крім наявності спеціальних здібностей (музичних, літературних, акторських), відрізняє оригінальність мислення і незалежність характеру, прагнення до досконалості.

5 - схильність до екстремальних видів діяльності. Професії, пов'язані із заняттями спортом, подорожами, експедиційною роботою, охоронною і оперативно-розшуковою діяльністю, службою в армії. Всі вони пред'являють особливі вимоги до фізичної підготовки, здоров'я і морально-вольових якостей.

6 - схильність до планово-економічних видів діяльності. Професії, пов'язані з розрахунками і плануванням (бухгалтер, економіст); діловодством, аналізом і перетворенням текстів (редактор, перекладач, лінгвіст); схематичним зображенням об'єктів (кресляр, топограф). Ці професії вимагають від людини зібраності і акуратності.

Авторський опитувальник «Особливості формування професійного самовизначення підлітків»:

1. Чи визначився ти на сьогодні, ким хочеш бути у майбутньому?
2. Яку професію ти плануєш опанувати в майбутньому?
3. Про які особливості обраної професії тобі відомо?
4. Які емоції викликає у тебе обрана професія? Чи подобається вона тобі?
5. Що спонукає тебе обрати саме цю професію?
6. Чи відіграють для тебе фінансові результати визначальну роль під час вибору майбутньої професії?
7. Хто з родини найбільше впливає на вибір твоєї майбутньої професії? Як саме вони впливають?
8. Чи важлива для тебе думка твоїх друзів при виборі майбутньої професії? Як саме вона впливає на твій вибір?
9. Чи впливають вчителі на твій вибір майбутньої професії? Яким чином?
10. Які фактори впливають на вибір твоєї майбутньої професії?
11. Чи є знайома людина або відома особистість, на яку ти орієнтуєшся під час вибору майбутньої професії? Хто саме і чому саме вона?
12. Які професії, на твою думку, є більш актуальними для сучасних чоловіків?
13. Які професії, на твою думку, є актуальними для сучасних жінок?
14. Які професії у тебе асоціюються з поняттям «успішний чоловік»?
15. Які професії у тебе асоціюються з поняттям «успішна жінка»?